

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет сходознавства

Кафедра китайської філології

Кваліфікаційна робота з філології на тему:

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ШЛЯХ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ СІ ЦІНПІНА)

Студентки групи МП Кит 52-20
факультету сходознавства
денної форми навчання
з освітньо-професійної програми
Галузевий переклад:
китайська мова, англійська мова
Спеціальності 035 Філологія
Пшець Катерини Дмитрівни

Науковий керівник:

канд. філол. наук, доц. Охріменко М. А.

Допущена до захисту

« ___ » _____ 2020 року

Завідувач кафедри: Любимова Ю. С.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	6
1.1. Концепт як основна одиниця мовної картини світу	6
1.2. Структура концепту	14
1.3. Методологія дослідження концепту	26
Висновки до 1 розділу	30
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ ШЛЯХ ЯК ОДИН З ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ КОНЦЕПТІВ КИТАЙСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ	32
2.1. Концепт ШЛЯХ в універсальній картині світу.....	32
2.2. Концепт ШЛЯХ у китайській світоглядній системі.....	39
Висновки до 2 розділу	50
РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ШЛЯХ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ СІ ЦЗІНПІНА)	52
3.1. Особливості вербалізації концепту ШЛЯХ у політичному дискурсі.....	52
3.2. Вербалізація концепту ШЛЯХ у лексичних одиницях китайської мови...	57
Висновок до 3 розділу	59
ВИСНОВОК.....	62
РЕЗЮМЕ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Характерною особливістю розвитку сучасного мовознавства, являється бурний розвиток когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології. Когнітивна лінгвістика, що вивчає особливості засвоєння і обробки інформації, способи ментальної репрезентації дійсності за допомогою мови, явилась активно розвиваючим направленням, яке показало, що мова являється надійним інструментом дослідження змісту та структури концепту, засобом доступу до розумових одиниць. Ключовим поняттям когнітивної лінгвістики являється концепт – глобальна одиниця розумової діяльності. Лінгвокультурологічне та лінгвокультурне моделювання концепту передбачає упорядкований, структурований опис змісту концепту, який в рамках лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики здійснюється сукупністю різноманітних прийомів та методик: лексикографічного аналізу ключових імен концептів, психолінгвістичних методик дослідження мовної свідомості носія мови, вивчення пареміологічного фонду культури народу, фразеологічних одиниць.

Лінгвокультурологічне та лінгвокультурне моделювання концепту передбачає упорядкований, структурований опис змісту концепту, який в рамках лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики здійснюється сукупністю різноманітних прийомів та методик: лексикографічного аналізу ключових назв концептів, психолінгвістичних методик дослідження мовної свідомості носія мови, вивчення пареміологічного фонду культури народу, фразеологічних одиниць.

Характерні природі людини явища дійсності – це найдавніша частина освоєного ними світу. Вона залишається найважливішою і для сучасної людини. Саме вона і знайшла відображення у мовній картині світу, представляючи певне її ядро. Саме тому одиниці найдавнішої частини мовної картини світу є найбільш актуальними і частотними, тим самим сприяючи формуванню повної картини

світу, в яку потім достатньо легко вбудовуються одиниці, які повторно виникають у мові. Вивчення іноземної мови доцільно починати саме з формування володіння цим ядром. Такий підхід до вивчення іноземної мови уявляється найбільш органічним, природосвідомим.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичної науки до дослідження когнітивних підвалин побудови світу. Крім того, актуальність пояснюється недостатньою вивченістю мовної реалізації концепту «шлях» засобами сучасної китайської мови і з позиції порівняльно-зіставної лінгвістики також, оскільки поняття «шлях» – вихідна точка всієї філософії Лао Цзи і фундамент його метафізики.

Мета дослідження – вивчення, опис і зіставлення лексичних та семантичних особливостей концепту «шлях» в сучасній китайській мові на матеріалі політичних промов Сі Цзінпіна.

Поставлена мета конкретизована наступними **задачами**:

1. Дослідити теоретичні засади та методологію вивчення концепту в мовознавстві.
2. Визначити структуру концепту.
3. Розглянути уявлення про концепт «шлях» в сучасній китайській лінгвокультурі.
4. На основі філософських і етичних досліджень концепту «шлях» визначити елементи, що мають значення для його інтерпретації.
5. Провести аналіз засобів вербалізації концепту «шлях» в сучасній китайській політичній промові (на матеріалі політичних промов Сі Цзінпіна).

Об'єктом дослідження є концепт «шлях» в китайській лінгвокультурі.

Предметом дослідження є вербалізація концепту «шлях» в сучасній китайській мові.

Матеріалом дослідження слугували політичні промови Голови КНР Сі Цзінпіна.

Методи дослідження обумовлені метою і задачами, специфікою предмету і об'єкту. У дослідженні використовувалися метод зіставного (контрастивного) і типологічного аналізу, прийом техніки суцільної вибірки матеріалу, семантичний і описовий аналіз, метод словникових дефініцій і компонентний аналіз, а також статистичний аналіз.

Апробацію результатів дослідження здійснено на Міжнародній науково-практичній конференції «ADORBEMPERLINGUAS. ДО СВІТУ ЧЕРЕЗ МОВИ» (13-14 травня, 2021 року), за результатами якої надруковано тези доповіді.

Наукова новизна роботи визначається її внеском у вивчення китайської мовної картини світу. Результати дослідження вносять певний внесок у розробку проблем виявлення схожості та відмінності таких категорій, як «універсальне», «національне» і «індивідуальне», а також їх відображення в мовних картинах світу. Наукова новизна вбачається також у виявленні і характеристиці базових ідей лінгвокультурології, опису засобів і способів мовної концептуалізації констант культури. Виявлений внесок занесений в опис системи універсальних концептів, які організують концептосфери сфери двох різноструктурних мов з урахуванням концептуального простору і його рубрикації.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в лінгводидактичних цілях: практиці перекладу, для підготовки курсів по лексикології китайської мови, при зіставленні словників. Результати роботи будуть сприяти не тільки поглибленню конкретних уявлень про китайську мову, але й покращенню практичного володіння цією мовою як іноземною.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, анотації, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Концепт як основна одиниця мовної картини світу

Людина, як істота мисляча, сприймає навколишній світ, вибудовуючи свою картину світу, розфарбовуючи навколишню дійсність різними кольорами. Світ – це взаємодія людини з навколишнім середовищем, а картина світу – це продукт переробки ін формації і формування певних уявлень про світ. Отже, можна сказати, що картина світу – це не фотоальбом, але процес пізнання світу. Людина – певний образ світу. Людське знання створює для себе образи фактів, які являють собою певну модель дійсності. Ця модель, або картина фактів, відтворює структуру діяльності в цілому або структуру її окремих компонентів (зокрема, просторових, колірних та ін.).

У сучасному розумінні картина світу – це свого роду портрет світобудови, це якась копія Всесвіту, яка передбачає опис того, як влаштований світ, якими законами він управляється, що лежить в його основі і як він розвивається, як виглядають простір і час, як взаємодіють між собою різні об'єкти, яке місце займає людина в цьому світі (Арутюнова, 1990). Накопичуючи досвід, людина перетворює його в певні концепти, які, в кінцевому підсумку, шикуються в концептуальну систему, яку людина уточнює, модернізує і перебудовує безперервно.

Людська свідомість пронизана культурою. Концепти – ніби згустки культурного середовища в свідомості людини.

Концепт – явище того ж порядку, що і поняття. За своєю внутрішньою формою в українській мові слова концепт і поняття однакові: концепт є калькою з латинської мови де *conceptus* — «поняття», від дієслова *concipere* «зачинати».

Концепт можна порівняти зі згустком культури в свідомості людини; тим, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – звичайна людина, не «творець культурних цінностей» — сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї (Аскольдов-Алексєєв, 1928).

Візьмемо, наприклад, уявлення пересічної людини, не юриста, про «законне» і «протизаконне» - вони концентруються насамперед у концепті «закон». І цей концепт існує у свідомості (в ментальному світі) такої людини, звичайно, не у вигляді чітких понять про «поділ влади», про історичну еволюцію поняття закону, і т.п. той «пучок» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує слово закон, і є концепт «закон». На відміну від понять у власному сенсі терміна (таких, скажімо, як «постанова», «юридичний акт», «текст закону» і т. п.), концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони-предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді і зіткнень.

Необхідно уточнити визначення терміна «концепт».

Згідно з великим енциклопедичним словником «концепт» (від лат. *Conceptus* – думка, поняття – смислове значення імені (знака), тобто зміст поняття, об'єкт якого є предмет (денотат) цього імені) (Алефіренко, 2002).

Виходячи з визначення, лексичне значення слова можна накликати концептом, але таке розуміння концепту вважається недостатнім, вузьким і далеким від реальності.

У вивченні концепту виділяють два основних напрямки: лінгвокультурне (звідси виникла нова область у лінгвістиці – лінгвоконцептологія) і когнітивне.

Ці два напрямки мають багато спільного, але у них є і відмінності.

Отже, можна стверджувати, що концепт – оперативна змістовна одиниця пам'яті і мови мозку, всієї картини світу, від раженої в людській психіці.

Приблизно в самий час Д. С. Лихачов використовував поняття «концепт» для позначення узагальненої думки тельної одиниці, яка відображає та

інтерпретує явлення дійсності залежно від утворення, особистого досвіду, професійного та соціального досвіду носія мови і, постаючи як узагальнення різноманітних значень слова в індивідуальних свідомостях носіїв мови, дозволяє спілкуючись долати існуючі між ними індивідуальні відмінності в розумінні слів. Концепт, відображаючи етнічне світобачення, маркує етнічну мовну картину світу і є мінімальною одиницею цієї картини. У той самий час концепт – це якийсь квант знання, що відображає зміст всієї людської діяльності. Концепт не безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини. Таким чином, концепт по Д. С. Лихачову виконує замісну функцію в мовному спілкуванні (Лихачов, 1999).

Ще одним прихильником лінгвокультурного підходу є Ю. С. Степанов, який стверджує, що «концепт – це як би згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ століття. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина-рядова, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» - сам входить в культуру – а в деяких випадках і впливає на неї» (Степанов, 1977). Перефразовуючи запропоноване твердження, можна сказати, що концепт не стільки мислиться, скільки переживається.

Дуже важлива точка зору В. І. Карасика, який розглядав концепт значно ширше, ніж лексичне значення слова, стверджуючи, що «концепт – багатомірне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна і понятійна сторони» (Карасик, 2005).

Заслуговує на увагу теорія концепту, запропонована В. І. Карасиком. Основні її тези зводяться до наступного:

- 1) свідомість є областю перебування концепту;
- 2) концепт – ментальне відображення культури;
- 3) мова та/або мовлення – сфери концепту (Карасик, 2007).

Згідно з цією теорією, концепт розуміється як мінливе утворення з привілейованою ціннісною властивістю (Карасик, 1996).

А. Вежбицька визначає концепт як об'єкт ідеального світу, який має ім'я, визначається набором семантичних даних і відображає культурне уявлення про дійсність (Вежбицька, 1999). Сама дійсність дана у мисленні через мову, а не безпосередньо.

З. Д. Попова розвиває когнітивний підхід до розуміння концепту. Згідно теорії З. Д. Попової, «концепти в свідомості людини виникають в результаті діяльності, досвідченого розуміння світу і складаються з:

- а) її безпосереднього чуттєвого досвіду – піднесення світу органами почуттів;
- б) предметної діяльності людини;
- в) розумових операцій з уже існуючими в його свідомості концептами;
- г) шляхом свідомого пізнання мовних одиниць (Попова, 2004).

Як зазначає А. П. Бабушкін, «концепт — це мінлива репрезентація зв'язків між об'єктами дії» (Бабушкін, 1997). Наведені підходи до визначення концепту не вичерпують один одного: концепт як ментальна освіта у свідомості індивіда є вихід на концептосферу соціуму, тобто на культуру, а концепт як відображення культури є фіксація колективного досвіду, який є надбанням індивіда. Ці підходи розрізняються напрямками по відношенню до індивіда: лінгвокогнітивний концепт – цей напрямок від індивідуальної свідомості до культури; лінгвокультурний концепт – напрямок від культури до індивідуальної свідомості.

Проблема репрезентації культурних концептів в мові, їх національної специфіки, генезису і структури набуває все більшої актуальності в рамках сучасних когнітивних досліджень. Концепт є багатовимірним смисловим центром, що включає в себе і визначає собою феномен культур, який безпосередньо пов'язаний з мовою.

Термін «концепт» в останні десятиліття ХХ століття і на початку ХХІ століття широко використовується в лінгвістичній літературі і є одним з ключових понять сучасної лінгвістики.

Поняття концепту, його зміст і обсяг залишаються об'єктом обговорення лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики. У когнітивній лінгвістиці концепт розглядається як розумова одиниця, як оперативна змістовна одиниця мислення, як якийсь «квант» знання. Найважливіші концепти кодуються в мові.

А. Вежбицька описує концепт як об'єкт ідеального світу, що має ім'я, що визначається за допомогою набору семантичних примітивів, що відображає специфічні культурно-обумовлені уявлення людини про дійсність (Вежбицька, 1999).

Є. С. Кубрякова пропонує визначення концепту, як «оперативної одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу» (Кубрякова, 1989).

А. А. Залевська визначає концепт як об'єктивно існуюче у свідомості людини перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру на відміну від понять і значень як продуктів наукового опису (конструктів). З психолінгвістичної точки зору А.а. Залевська підкреслює індивідуальну природу концепту – багатовимірної одночасної структури. «Концепт – це надбання індивіда», пише вона (Залевська, 2005).

С. Г. Воркачов розглядає концепт як «операційну одиницю думки», як «одиницю колективного знання (відправляє до вищих духовних сутностей), що має мовне вираження і відзначене етнокультурною специфікою» (Воркачов, 2001).

М. В. Піменова визначає концепт, як «певне уявлення про фрагмент світу або частини такого фрагмента, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, що реалізуються різноманітними мовними способами і засобами. Концептуальна ознака об'єктивується в закріпленій і у вільній формах поєднань

відповідних мовних одиниць-репрезентантів концепту. Концепт відображає категоріальні та ціннісні характеристики знань про деякі фрагменти світу» (Піменова, 2000).

Ю. С. Степанов дає визначення поняттю концепту таким чином: «Концепт – це як би згусток культури в свідомості людини; то, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – рядова, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» - сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» (Степанов, 2002). Г. Г. Слишкін і В. І. Карасик розуміють концепт як «багатовимірну ментальну одиницю з домінуючим ціннісним елементом» (Карасик, 2007).

Концепт групується навколо якоїсь «сильної» (тобто, ціннісно акцентуваної) точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори. Найбільш актуальні для носіїв мови асоціації складають ядро концепту, менш значущі-периферію. Чітких меж, на їхню думку, концепт не має, у міру віддалення від ядра відбувається поступове загасання асоціацій. Мовна або мовна одиниця, якою актуалізується центральна точка концепту, служить ім'ям концепту.

Поняття концепту тісно пов'язане з поняттям картини світу, ідеальної освіти, сукупності уявлень людини про світ, ментальної схемою. Картина світу – це також невід'ємна частина когнітивного процесу, її базисом вважають особливі когнітивні структури-невербальні концепти, які вербалізуються, переходячи в сферу мовної картини світу. Концепти, що розуміються як категорії мислення і культури, дослідники визнають засобом формування мовної картини світу.

Термін «мовна картина світу» вперше з'явився в працях Л. Вітгенштейна, присвячених дослідженням в області філософії і логіки. Він починає вживатися і в інших науках, центром вивчення яких є взаємодія людини з навколишнім світом. Сучасна лінгвістика визначає мовну картину світу (Вітгенштейн, 2000) як

історично сформовану сукупність образів, понять, стереотипів і символів, що представляє собою знання певного народу про навколишній світ, які на рівні свідомості зберігаються у вигляді концептів. Поняття концепт – це багатовимірне лінгвістичне утворення, що має багат шарову структуру: понятійну основу, внутрішню будову, дистрибутивні властивості, валентнісні зв'язки і культурологічні особливості.

Оскільки концепт є категорією, що відноситься до різних областей знання, він не отримує єдиного визначення. Це пов'язують також з такими фактами, як неможливість прямого спостереження феномена, множинністю його сторін, невизначеністю обсягу його змісту, різноманітністю істотних ознак і т.п. у більшості випадків визначення концепту дають, протиставляючи його поняттю, значенням, змістом і символу. Характерна властивість поняття-об'єднувати найбільш істотні загальні ознаки предмета або явища, в той час як концепт відображає їх різноманітні ознаки. На відміну від поняття концепт пов'язаний не з раціональною частиною свідомості, а з емоційною сферою людини. Що стосується значення, то це величина мовної свідомості, що відображає лише частину концептуальних знань. Різниця між концептом і змістом полягає в тому, що сенс ситуаційний, обумовлений контекстом і належить мови. Образ, як категорія свідомості, являє собою суб'єктивний компонент концепту.

Крім того, відсутність в сучасному мовознавстві єдиного визначення концепту пов'язано з існуванням різних підходів до вивчення та інтерпретації даного феномена. Найбільш розробленими на сьогоднішній день визнаються чотири методики вивчення концепту на підставі мовного матеріалу: психолінгвістична, народно-етнографічна, лінгвокогнітивна і лінгвокультурологічна. З точки зору психолінгвістики, концепт – це продукт психічних процесів (пізнання і спілкування). Н. Д. Арутюнова, автор народно-етнографічного підходу, розглядає концепт у зв'язку з національною традицією, фольклором, релігією. В рамках лінгвокогнітивного підходу концепт трактується

як дискретна змістовна одиниця колективної свідомості (Арутюнова, 1990). Лінгвокогнітивні концепти можуть бути легко типологізовані. З позиції лінгвокультурології концепт визначається як ментальна освіта, зазначена культурною специфікою. Дослідники відзначають, що лінгвокогнітивний і лінгвокультурний підходи не протирічать, а, навпаки, доповнюють один одного.

Більшість лінгвістів, що працюють у сфері концептології, справедливо вважають, що розгляд мовної реалізації концепту, тобто «шлях через мову» – найлегший і доступний для розкриття змісту феномена.

Важливо відзначити, що мовні проєкції концептів дозволяють виявити не тільки лінгвістично освоєний світ, а й своєрідність способу його освоєння, так як саме знак виступає формою оволодіння світом. Разом з тим очевидно, що повна репрезентація концепту, співвідносного з певним фрагментом пізнаваної, пережитої і перетвореної дійсності, мовним знаком, неможлива. Це пов'язують з перманентним розвитком концепту, а також відсутністю вербального позначення його окремих частин. Ні слово, ні вся сукупність мовних засобів, що репрезентують концепт в мові і текстах, не дають повної картини концепту. Тому в лінгвістичних дослідженнях коректніше говорити про вербальну репрезентацію концепту. Лінгвісти відзначають, що зв'язок концепту з мовою реалізується через об'єктивізацію деякої частини концептуального змісту різними способами (окремими лексемами, фразеологізмами, текстами). Залежно від способу вербалізації розрізняють лексично, фразеологічно і синтаксично оформлені концепти, а також концепти, співвідносні з частинами мови.

Концепти, що виражаються в лексичних одиницях, виявляються особливо привабливими для дослідників. Концепт в мовній системі виявляється пов'язаний не з одним словом, а з цілим рядом словотвірних гнізд, що виявляються за понятійною ознакою. Частина вихідних лексем словотвірних гнізд входять в синонімічний ряд. При цьому члени синонімічного ряду утворюють ядро концептуальної парадигми, а решта однокореневі слова – її периферію.

Лінгвокогнітивні дослідження переконливо доводять, що концепт як ментальна освіта, зазначена лінгвокультурною специфікою, актуалізується в дискурсі.

1.2. Структура концепту

Концепт, як і поняття – одиниця когнітивного порядку. Архітектоніка концепту як структурно-сислової освіти складніше архітектоніки поняття.

Безумовно, концепт - це «багатовимірне ідеалізоване формоутворення», однак єдності думок щодо числа семантичних параметрів, за якими може вестися його вивчення, у концептологів немає. Наприклад, Ю. С. Степанов і В. І. Карасик говорять про те, що в ці параметри включаються як понятійне, так і образне, ціннісне, поведінкове, етимологічне і культурне «вимірювання», з яких майже кожне може мати пріоритетний статус у дослідженні (Карасик, 2002).

Наступну структуру пропонує П. П. Ветров він виділяє в складі лінгвокультурного концепту три складові: понятійну, що відображає його ознакову і дефініційну структуру, образну, яка фіксує когнітивні метафори, що підтримують концепт в мовній свідомості, і значущу, що визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі конкретного мови, куди увійдуть також його етимологічні та асоціативні характеристики (Ветров, 2011).

Згідно В. І. Карасик, концепт складається з трьох компонентів-понятійного, образного і ціннісного.

Концепт на відміну від поняття не тільки мислиться, але і переживається. З цього слідує, що його обсяг ширший обсягу поняття. Концепт включає в себе саме поняття, що є в свою чергу його обов'язковим ядерним компонентом.

Дослідник А. І. Кобзев пропонує репрезентувати концепт «дао» як структуру, що має свої специфічні ядро і периферію, причому ядро концепту, на її погляд, становлять словникові значення лексеми (план змісту), а периферію –

суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації й асоціації (Кобзєв, 1986).

Методологічно важливими ми вважаємо міркування про структуру концепту Ю. С. Степанова. Концепт, на його думку, включає в себе такі компоненти, як «1) основний, актуальна ознака; 2) додатковий або кілька додаткових, пасивних ознак, що є вже не актуальними, а історичними; 3) внутрішню форму, зазвичай зовсім не усвідомлювану, відображену у зовнішній словесній формі».

Перший компонент – основний, актуальний ознака концепту-значимий, «відомий» всім носіям тієї чи іншої мови, тієї чи іншої культури. Висловлений вербально, він засіб комунікації представників певної етнічної спільності, нації, народу, народності. На відміну від нього другий компонент-додатковий, пасивна ознака концепту – виявляє свою актуальність далеко не для всього етносу; він доступний для представників певної соціальної групи, для конкретного мікросоціуму.. І, нарешті, третій компонент – етимологічна ознака або внутрішня форма – є найменш актуальною для мово- і концептоносіїв будь-якої культури, оскільки історією життя слова займаються переважно фахівці конкретних наука.

Концепти, так само як і поняття, не обов'язково повинні мати, на наше бачення, вербалізовану форму, хоча, як правило, вони матеріально існують, тобто знаково оформлені.

Відомо, що концепти входять в область, співвідносну з менталітетом як безліччю когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації. Кордон, що розділяє ментальність і менталітет-концепти в широкому і концепти у вузькому розумінні – в достатній мірі нечітка. Єдиним критерієм тут може слугуватиступінь масовидності та інваріантності когнітивних і психологічних стереотипів, відображених у лексичній семантиці мови.

Трансформовані в культурні концепти поняття в їх первинній формі існують у людській свідомості як якийсь дифузний, розмитий, недостатньо чітко

схоплений мовою «згусток сенсу». Отже, їх виокремлення з тексту або дискурсу пов'язано з численними складнощами. Ці все ще не до кінця оформилися, але вже «зачаті» «згустки сенсу» Степанов називає передформами потенційних понять, здатних в перспективі стати концептами, тобто поняттями, що супроводжуються певними оцінками. Міркування лінгвіста можна представити у вигляді наступної схеми: концепт = поняття + уявлення про нього.

Концепт має певну, хоча і не жорстку структуру. Це пов'язано з його активною роллю в процесі мислення. Він актуалізується в різних своїх аспектах, взаємодіє з іншими концептами.

У лінгвокогнітивних дослідженнях структура концепту отримує польовий опис. Когнітивне поле має ядро-периферійну організацію і незамкнену структуру, сукупність експліцитно і імпліцитно виражених компонентів когнітивних структур.

М. М. Болдирев зазначає, що тільки при функціонуванні концепту як одиниці знання можна виділити його конкретні ознаки, які відображають в нашій свідомості об'єктивні і суб'єктивні характеристики предметів і явищ і розрізняються за ступенем абстрактності. Ядро концепту складають конкретно-образні характеристики, які є результатом чуттєвого сприйняття світу, його буденного пізнання. Абстрактні ознаки є похідними по відношенню до тих, які відрізняються більшою конкретністю, і відображають спеціальні знання про об'єкти, отримані в результаті теоретичного, наукового пізнання. Взаєморозташування цих ознак носить індивідуальний характер, тому що залежить від умов формування концепту у кожної окремої людини. Структура концепту подібна сніжному кому: «обсяг концепту збільшується за рахунок нових концептуальних характеристик, обволікається новими шарами» (Болдирев, 2001).

І. А. Стерн виділяє в структурі концепту базовий шар, який включає в себе певний чуттєвий образ – одиницю універсального предметного коду, що кодує

цей концепт для розумових операцій, а також деякі додаткові концептуальні ознаки. Когнітивні шари, що відображають розвиток концепту, його відносини з іншими концептами, утворюються концептуальними ознаками і доповнюють базовий когнітивний шар (Стерн, 2000). Сукупність базового шару і додаткових когнітивних ознак і шарів складають обсяг концепту і визначають його структуру. Базовий когнітивний шар з чуттєво-образним ядром є обов'язковою складовою будь-якого концепту, а численні когнітивні шари в структурі концепту можуть бути відсутніми.

Крім ядра, концепт має об'ємну інтерпретаційну частину – сукупність слабо структурованих предикацій, що відображає інтерпретацію окремих концептуальних ознак і їх поєднань у вигляді тверджень, установок свідомості, що впливають в окремій культурі зі змісту концепту. Інтерпретаційне поле концепту становить його периферію. Суперечливість установок, що належать інтерпретаційному полю, пояснюється їх приналежністю до різних когнітивних ознак.

На периферії змісту концепту знаходяться різноманітні визначення, відображені в пареміях, афоризмах, крилатих виразах, притчах, в публіцистичних, художніх і наукових текстах.

Багатошаровість, комплексна природа концепту відзначається і в лінгвокультурологічних дослідженнях.

За визначенням Ю. С. Степанова, структура концепту включає в себе «всі складові поняття, і, крім того, в структуру концепту входить все, що робить його фактом культури – вихідна форма; стисла до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації, оцінки і т. д.» (Степанов, 1997).

С. В. Іванова виділяє в структурі концепту лінгвістичну, культурологічну, психологічну складові, національну специфіку. Лінгвістична складова співвідноситься з семантикою відповідного мовного знака. Когнітивна складова

передбачає інформативну одиницю, якийсь «квант» пізнання світу, одиницю ментального лексикону, відображену в людській психіці.

Ціннісна характеристика – необхідна умова формування концепту. Саме наявність ціннісної складової відрізняє концепт від інших ментальних одиниць.

Область культурологічних досліджень є саме тією сферою, в якій досліднику найважче уникнути суб'єктивності: йому складно осмислити досліджуване як систему, оскільки він сам, його свідомість є частиною цієї системи. В області концептології ця складність призводить до того, що в деяких дослідженнях терміном «концепт» позначають будь-який довільно виділяється ділянку семантичного поля мови. Емфатизація ціннісного елемента концепту дає можливість уникнути подібної ситуації (Слишкин, 2000).

Не всяке явище дійсності служить основою для утворення концепту, але лише те, яке стає об'єктом оцінки. Н. Д. Арутюнова зазначає, що для того, щоб оцінити об'єкт, людина повинна «пропустити» його через себе. Цей момент «пропускання» і оцінювання є моментом первинної освіти концепту у свідомості носія культури. «Оцінюється те, що потрібно (фізично і духовно) людині і людству. Оцінка представляє людину як мету, на яку звернений світ. Її принцип «світ існує для людини, а не людина для світу» (Арутюнова, 1998).

Сукупність концептів, що розглядаються в аспекті цінностей, утворює ціннісну картину світу. У цьому складному ментальному освіті виділяються найбільш істотні для даної культури смисли, ціннісні доміанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, підтримуваний і зберігається в мові.

Понятійний елемент концепту формується фактуальною інформацією про реальний або уявний об'єкт, службовцям основою для утворення концепту. Понятійна сторона концепту включає його мовну фіксацію, опис, ознакову структуру, дефініцію, а також зіставні характеристики цього концепту по відношенню до інших концептів, які ніколи не існують ізольовано; «їх

найважливіша якість – голографічна багатовимірна вбудованість в систему нашого досвіду» (Карасик, 2004).

Ю. С. Степанов виділяє три складових понятійної сфери концепту, що також свідчить про комплексності лінгвокультурного концепту: «основні актуальні ознаки, відомі кожному носію культури і значимий для нього; додатковий або кілька додаткових пасивних ознак, актуальних для окремих груп носіїв мови; внутрішня форма концепту, не усвідомлювана в повсякденному житті, відома лише спеціалістам, але визначає зовнішню, знакову форму вираження концептів» (Степанов, 1997).

У структуру лінгвокультурного концепту також включена образна складова, яка пов'язана зі способом пізнання дійсності, історично попереднім понятійному. На відміну від понятійної вона не завжди піддається рефлексії. Результатом образного пізнання є наочно чуттєве уявлення (розумова картинка, звуковий образ і т.д.).

Люди формують конкретний або абстрактний уявний образ предметів, що належать певній категорії. Цей образ називається прототипом, якщо з його допомогою людина сприймає дійсність: член категорії, що знаходиться ближче до цього образу, буде оцінений як кращий зразок свого класу або більш прототипичний екземпляр, ніж всі інші.

У образний елемент концепту входять всі наївні уявлення, закріплені в мові, внутрішні форми слів, службовці виразу даного концепту, стійкі розумові картини (Слишкін, 2000).

Одиниця культури створюється для задоволення певних людських потреб. Породження нової культурної одиниці не завжди викликане наявністю певних лакун в системі вже існуючих одиниць. Крім ціннісної, понятійної та образної складових концепту в його структуру включаються установки і стереотипізовані вміння функціонального використання концепту в процесі спілкування. Для будь-якого концепту або тематичної концептосфери можна виділити кілька

іллокутивних цілей, досягненню яких служать апеляції до даного концепту або концептосфері в дискурсі.

Смислові шари концепту можуть бути виявлені через аналіз мовних засобів його репрезентації. При цьому мовні засоби своїми значеннями передають лише частину концепту, що підтверджується існуванням численних синонімів, різних дефініцій, визначень і текстових описів одного і того ж концепту. Значення слова – це спроба окреслити відомі межі представлення його окремих характеристик цим словом.

Деякі лінгвісти пишуть про концепт як про ментальну освіту, що вбирає в себе не тільки інваріант значень репрезентуючого слова, а й інваріант його словотвірного гнізда і однойменного семантичного поля (М. М. Болдирєв, З. Д. Попова, І. А. Стернин, В. І. Вбивко та ін.). Концепт не «виводиться» безпосередньо зі значень слова, а є результатом співвідношення словникового значення з особистісним і народним досвідом.

Існує багато способів мовної апеляції до концепту. До одного і того ж концепту можна апелювати за допомогою одиниць різних рівнів: морфем, словоформ, лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень. Структурні та позиційні схеми речень також постають як засіб репрезентації концептів у мові. «Вхід» в концепт може здійснюватися за допомогою паралінгвістичних засобів.

Концепт вибірково втілюється в певних мовних одиницях, а також когнітивних моделях протягом тривалого періоду розвитку мови.

Культурний концепт в мовній свідомості представлений як багатовимірна мережа значень, яка виражається лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також мовноповедінковими тактиками, що відображають, за словами Е. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова, повторювані фрагменти соціального життя (Верещагін, Костомаров, 1999).

Між словом і концептом можливі наступні типи відносин: 1) у мові є слово як основний, хоча і не єдиний спосіб актуалізації того чи іншого концепту; 2) наявне в мові слово частково відповідає концепту. Так, Предметні і понятійні сутності легко концептуалізуються, але емоційно-оціночні ментальні освіти часто бувають розмитими, тому важко встановити межі репрезентацій цього концепту; 3) є концепт, але немає однослівної репрезентації цього концепту (приклад З. Д. Попової і І. А. Стернина: є молодята і є люди, давно перебувають у шлюбі); 4) є словесна оболонка, за якою немає концепту (Карасик, 2004).

Наявність в мові внутрішньомовних лакун свідчить не про відсутність концепту, а про відсутність комунікативної потреби в його громадському обговоренні. При виникненні комунікативної потреби в їх лексичної об'єктивації, дані концепти будуть названі (Стернин, Бикова, 1998).

У різних комунікативних контекстах одна і та сама одиниця мови може стати входом в різні концепти. Чим різноманітніше потенціал знакового вираження концепту, тим давнішим є цей концепт і тим вище його ціннісна значимість в рамках даного мовного колективу. У процесі свого існування концепт може втрачати зв'язок з деякими мовними одиницями, що служили раніше для його вираження, і притягувати до себе нові.

Концепти активізуються у свідомості своїх носіїв шляхом асоціацій. Факторами, що встановлюють зв'язок між стимулом і активізується їм в процесі комунікації концептом, можуть бути індивідуальний досвід комунікантів, їх культурна приналежність, ситуативний контекст спілкування. Здатність комуніканта свідомо чи несвідомо вибрати адекватні засоби для активізації у свідомості адресата концепту, що забезпечує бажаний перлокутивний ефект, є запорукою успішної комунікації. У разі приналежності учасників спілкування до однієї культури цей вибір може проходити несвідомо, завдяки властивій партнерам спільності асоціацій способи апеляції до одного і того ж концепту в різних культурах, як правило, різні, що становить основну складність

міжкультурної комунікації. Таким чином, об'єктом вивчення лінгвокультурології є не тільки культурно специфічні концепти, а й культурно обумовлені способи апеляції до універсальних концептів.

Структурна і смислова багатшаровість концепту відбивається в процедурі його усвідомлення. На першому етапі відбувається його осмислення, тобто співвіднесення в нашій свідомості смислового змісту концепту з етимологією відповідного слова. На другому етапі формується внутрішня форма слова-смисловий центр концепту-образу. Ним стає одна з ознак етимологічного змісту концепту.

Етнокультурну основу української мовної свідомості складають мовні знаки, що представляють смисловий зміст концептів на рівні їх образного і символічного втілення (Алефіренко, 2005).

На третьому етапі відбувається метонімічна концентрація образу, що, в свою чергу, стимулює формування символічного значення слова. На четвертому етапі з'являється установка на міф – дію символу в парадигмі культури. На цьому етапі відбувається формування більш глибокої семантики слова, ніж його безпосереднє значення.

Концепт виконує роль посередників між словами і екстралінгвістичної дійсністю і значення слова не може бути зведено виключно до утворюють його концептів. Значенням слова стає концепт, «схоплений мовою».

Таким чином, концепт – це, з одного боку, вихідний пункт породження значення мовного знака, а з іншого – завершальний етап смислового насичення слова. У мові концепт, по-перше, вербалізується, оскільки отримує своє ім'я, а по-друге, репрезентується різнорівневими засобами мови.

Дослідити факти мовної репрезентації концепту «совість» Н.Д. Арутюнова зазначає, що він «входить до групи соціо оціночних концептів, що регулюють взаємодію людини з «іншим» (іншими, соціумом)» (Арутюнова, 1993). Завдяки

фактору «іншого» і формується свідомість (від грец. синеидезис; лат. совість). «Свідомість не просто усвідомлює, але усвідомлюючи, вона судить і засуджує.

В ньому присутня система норм, з якою людина співвідносить свої дії-майбутні і вже досконалі. Набуваючи суддівську функцію, свідомість стає совістю». У більшості європейських культур зв'язок совісті і свідомості збереглися. В англійській мові лише з XVII ст. стали розрізняти свідомість «свідомість, усвідомлення», «совість».

Асоціативна складова концепту індукується найчастіше частотними (прототипичними) асоціативними відносинами імен, що мають позаконтекстний зв'язок з концептом.

Понятійна складова концепту має зони перетину асоціативної, так як може включати смисли, що виводяться з домінантних асоціативних зв'язків концепту, однак базовими в її змісті є дистинктивні, родові ознаки. Зрозуміла складова, хоч і може включати смисли, що виводяться з домінантних асоціативних зв'язків концепту, неінформативна при виявленні національно-культурних смислів, так як містить гіпер-гіпонімічні ознаки поняття, які у випадку концепцій духовних сутностей можуть збігатися у формулюваннях представників різних культур. Більше того, не будучи запитаними, багато представників національно-мовної спільноти, ніколи не намагаються сформулювати зміст понятійної складової концепту, успішно оперуючи ним у свідомості. Порівняльний аналіз визначень морально-етичних понять, даних у сучасних тлумачних словниках англійської та української мов, виявив лише вкрай незначний ступінь їх етноспецифічності.

Образна складова концепту може включати наочно чуттєве уявлення («розумову картинку», перцептивний образ), а також комбінацію концептуальних метафор, виведених носієм мови із сполучуваності імені, що об'єктивізує концепт в мові. Метафоричне ядро концепту ментальної сутності піддається емпіричній верифікації засобами мови.

Концепт, як правило, співвідноситься більш ніж з однією лексичною одиницею і в кінцевому підсумку – з планом вираження всієї лексико-семантичної парадигми (різномірні синонімічні — власне лексичні, фразеологічні та афористичні – єдності, що описують концепт в мові).

Як було показано вище, дослідники відзначають на багатокomпонентну структуру концептів, виділяючи, наприклад, історичні шари, відмінні за часом утворення, походженням і семантикою. Вони є результатом або «осадам» культурного життя різних епох: буквальний сенс (внутрішня форма), пасивний (історичний), новітній (актуальний і активний) (Степанов, 1997). Кожен з цих шарів, у свою чергу, може включати образний, ціннісний і понятійний компоненти (про поняття див.нижче). До образної сторони відносяться «зорові, слухові, тактильні, смакові, сприймаються нюхом характеристики предметів, явищ, подій, відображених в нашій пам'яті»; до понятійної сторони – «мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, зіставні характеристики даного концепту по відношенню до того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано»; до ціннісної сторони концепту – важливість цього психічного освіти як для індивідуума, так і для колективу. Активний шар, що складається з основного актуального ознаки, відомого кожному носієві культури і важливого для нього, входить в загальнонаціональний концепт. Пасивні шари (додаткові ознаки, актуальні для окремих груп носіїв культури) належать концептосферам окремих субкультур (Карасик, 2001). Ми б додали в представлений список експресивно-емоційний компонент, оскільки наші думки часто мають чуттєву прив'язку. На наш погляд, особливо важливою є згадка про індивідуальну природу концепту, суб'єктно-діяльнісний характер його формування та функціонування. Образний компонент є психофізіологічною основою концепту і являє собою одиницю універсального предметного коду, що кодує даний концепт для розумових операцій і складається

з перцептивного образу, заснованого на зорових, смакових, тактильних, звукових і нюхових відчуттях.

Існує точка зору, згідно з якою образний компонент включає в себе дві складові – перцептивний і когнітивний образи. Вони однаковою мірою відображають характеристики концептуалізованого предмета або явища. Когнітивний (метафоричний) образ відсилає Абстрактний концепт до матеріального світу. Однак образ не обов'язково входить в ядро концепту як структури, хоча в індивідуальній свідомості конкретний образ кодує концепт для даного носія мови (Попова, 2010).

На думку автора, перш ніж передформи понять будуть осмислені примітивним людиною, стануть, так би мовити, його інтелектуальним надбанням, вони, будучи зародками потенційних розумових конструктів – вражень, відчуттів, уявлень, неодмінно переживаються на рівні несвідомого. У міру перетворення архаїчної людини в людину цивілізовану поступово витягуються свідомістю з підсвідомої області. Потім, реальні концепти викристалізуються в якісь чіткі смислові фрагменти, що несуть в собі відображення результатів «опрацьованих» людиною відчуттів і вражень як перцептивних образів, що виходять від навколишнього середовища. Концепт співвідносимо з категоріями значення і сенсу. В лінгвокультурологічному трактуванні концепт ототожнюється з типовим поданням «прототипом, гештальт-структурою» і тут, як можна бачити, логіко-семантичні значення і сенс практично міняються місцями: концепт денотату – відомості, необхідні і достатні для виділення класу об'єктів – заміщається власне денотатом-типовим чином, що представляє клас в нерозчленованій повноті ознак (Попова, 2010).

Підсумовуючи вищесказане, ми приходимо до висновку, що концепт в дихотомії значення – сенс співвідносимо зі значенням, так як належить національній мовній свідомості.

1.3. Методологія дослідження концепту

У системі мови можна виділити концепти, які, постаючи як складні ментальні одиниці, передають специфіку способу життя і мислення народу і являють собою безцінні ключі до розуміння культури, тому дослідження концептів є актуальною проблемою (Апресян, 1995).

Розглянемо найбільш поширені і активно застосовуються методи.

1) Метод лексикографічного дослідження

Є одним з основних при розгляді концепту. Багато вчених пишуть про те, що необхідно аналізувати дані тлумачних словників, оскільки це дозволяє охарактеризувати семантику ключових слів концепту, описати їх асоціативні і конотативні складові. Завдяки такому підходу, виявляється можливим визначити ядро і периферію концепту. Крім того, видається доцільним зіставляти словники різних років з тим, щоб виявити «динаміку змісту концепту» (Амосова, 1963).

2) Компонентний аналіз

Спрямований на дослідження значень слів шляхом визначення їх семного складу, а також на встановлення класифікаційних зв'язків ключових номінантів концепту. Відзначимо, що в основі компонентного аналізу лежить дефініційний, проте він або вибирає зі словникового тлумачення значення щось надлишкове, або додає «сему лексичного, лексикологічного, граматичного або логіко-понятійного характеру» (Архангельский, 1964).

3) Словотвірний аналіз

Цей метод, що встановлює відносини похідності, дозволяє виявити дериваційні можливості номінанта концепту і побудувати його лексико-семантичне поле. Аналіз словотвірної «активності» ключової лексеми, що вербалізує концепт, її етимології, виявлення та опис семантики дериватів також сприяє виявленню низки» додаткових когнітивних ознак досліджуваного концепту (Апресян, 1995).

4) Дослідження внутрішньої форми слова

Аналіз внутрішньої форми слова має велике значення у вивченні концепту, оскільки завдяки йому «можна відновити фрагмент духовної або матеріальної культури ...» (Арутюнова, 1993). Внутрішня форма становить ту частину значення слова, яка найбільш тісно пов'язана з мовною картиною світу. Внутрішня форма завжди розуміється як «жива» ознака, що лежить в основі номінації, усвідомлення основи найменування», і її не можна плутати з етимологією слова, яка може бути затемненою (Баженов, 1998). Наприклад, слово хата спочатку співвідносилось з дієсловом истопить і означало «будинок з піччю, теплий будинок». З плином часу сталася втрата словом внутрішньої форми, і хатою в даний час називають будь-який дерев'яний селянський будинок.

5) Синтагматичний аналіз (дистрибутивний)

Цей метод передбачає аналіз сполучуваності базових номінантів концепту з різними частинами мови. Як зазначає В. В. Виноградов, «аналіз сполучуваності дозволяє виявити способи категоризації і концептуалізації явища». Як приклад вчений наводить слово «туга», аналізує особливості його сполучуваності і описує способи категоризації даного явища в українській свідомості: 1) туга як приналежність погляду (*дивитися з тугою, тоскно переглянувся, в тузі озирався* і т. д.); 2) щось звучить (*дзвін тоскно гудів, в голосі звучала туга*); 3) те, що можуть відчувати і тварини (*тужливий гавкіт, тужливо нявкала, собака тужить за господарем*); 4) душа або серце як осередок туги (*серцева туга, туга оселилася в душі*) (Виноградов, 1977).

6) Дослідження лексико-семантичних груп

В даний час найбільш поширений структурно-семантичний аналіз лексико-семантичних груп, що спирається на дані тлумачних словників, словотвірних, словників синонімів і т. д.

7) Пареміологічний аналіз

Передбачає вивчення матеріалу прислів'їв, приказок і афоризмів, адже вони займають у фонді мови особливе місце, оскільки відображають мовну картину світу народу. У пареміях («в гостях добре, а вдома краще», «будинки і стіни допомагають», «в чужому домі не господар», «у кожної хатинки свої брязкальця», «не красна хата кутами, а красна пирогами» і т.д.) ми знаходимо застигли осмислення того чи іншого концепту, що склалися протягом тривалого часу і змінювалися залежно від місця, часу і умов прояву концептуальних сутностей в житті народу (Залевська, 2005).

Пареміологічний аналіз тісно пов'язаний з контекстуальним, так як прислів'я та приказки, «наділені національно-культурним компонентом семантики, беруть участь у створенні культурно-фонового потенціалу художнього тексту» (Залевська, 2001).

8) Контекстуальний аналіз

Дозволяє уточнити і доповнити імпліцитний зміст концепту. Дослідження концептуальної структури тексту має особливе значення, оскільки в художніх творах репрезентується як базова, загальнонаціональна концептуальна картина світу, так і індивідуально-авторська.

Дослідження природи концепту ґрунтується на описі способів його експлікації в тексті, в лексичному і фразеологічному тезаурусі. Контекстуальний аналіз здійснюється в трьох аспектах:

а) лексико-системному, що має в своїй основі вчення про слово як одиницю лексичної системи;

б) функціональному, що передбачає аналіз функціонування слова і фразеологізму в контексті комунікативної діяльності;

в) когнітивному, що спирається на основні положення когнітивної лінгвістики.

9) Експериментальні методи

Дозволяють отримати додаткову інформацію емоційного та оціночного характеру про концепт. На сьогодні застосовуються різні методи: асоціативний та інтерпретаційний експеримент, методика інтерв'ювання, методика семантичного шкалювання, ранжирування та інші (Іванченко, 2017).

Концептуальний аналіз направлений на виявлення змісту концептів, формалізацію того, що властиве інтуїції та наявне в колективному несвідомому й виражається мовленням. У практиці проведення концептуального аналізу найчастіше використовується поєднання аналізу на основі словникових дефініцій і аналізу контекстів.

Беремо за основу методику, яка запропонована В. І. Карасиком, який вважає, що концептуалізація дійсності здійснюється як позначення, вираження і опис. Позначення є виділенням того, що актуально для цієї лінгвокультури, і привласненням цьому фрагменту осмислюваної дійсності спеціального знаку. Вираження концепту – це уся сукупність мовних і мовленнєвих засобів, які прямо або непрямо відображають, уточнюють і розвивають його зміст (Карасик, 2005).

Також в роботі використовується метод концептуального аналізу, розроблений М. В. Піменовою, за якою виявляються етимологія слова-імені концепту і, відповідно, мотивуючі ознаки концепту; аналізуються словникові дефініції імені концепту, а також досліджуються синонімічні ряди імені концепту, як результат виявляються понятійні ознаки; розглядаються концептуальні метафори і як наслідок – виокремлюються образні ознаки, які слугують для створення цих метафор.

Наші методи дослідження кожної складової концепту спирається на низку апробованих дослідницьких процедур. Згідно з тлумаченням В. І. Карасика культурний концепт – це багатовимірне смислове утворення, в якому виділяється ціннісна, образна і понятійна сторони (Карасик, 1990).

Беремо за основу твердження про те, що концепт містить понятійний, образний та ціннісний структурні складники. Понятійний складник

вербалізується через пряму номінацію та понятійні ознаки. Образний складник актуалізується у мові за допомогою концептуальних метафор, тобто метафоричної номінації. Ціннісний складник нерозривно поєднаний із понятійними та образним компонентами.

На наш погляд, всі перераховані раніше приватні методики об'єднують метод концептуального аналізу, що розуміється нами як спосіб дослідження, фіксування і пояснення концептуальної системи носія мови. Метод концептуального аналізу полягає, з одного боку, в розгляді мовних способів вираження концепту, з іншого боку, – в реконструкції концепту і стоять за ними фрагменти мовної картини світу.

Метод концептуального аналізу є комплексним, що включає контекстуальний аналіз, дефініційний, порівняльний і зіставні методи та інші, тому він поєднує в собі мовну і культурну семантику слова, що дозволяє об'єктивно і повно провести логічний аналіз концептів природної мови.

Висновки до Розділу 1

Отже, в лінгвістичному розумінні концепту намітилося три основні підходи. По-перше, в найширшому сенсі в число концептів включаються лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості і формують «наївну картину світу» носіїв мови.

По-друге, в більш вузькому розумінні до числа концептів відносять семантичні освіти, зазначені лінгвокультурної специфікою і тим чи іншим чином характеризують носіїв певної етнокультури.

Сукупність таких концептів не утворює концептосфери як якогось цілісного і структурованого семантичного простору, але займає в ній певну частину – концептуальну область. І, нарешті, до числа концептів відносять лише семантичні утворення, список яких достатньою мірою обмежений і які є

ключовими для розуміння національного менталітету як специфічного ставлення до світу його носіїв. Узагальнення точок зору на концепт і його визначення в лінгвістиці дозволяє прийти до наступного висновку: концепт – це одиниця колективної свідомості (відправляє до вищих духовних цінностей), що має мовний вираз і відзначена етнокультурною специфікою.

Застосування названих методів аналізу дозволяє здійснити комплексне дослідження концепту у дискурсі. В сучасних наукових дослідженнях концептів використання певних дослідницьких процедур та методик залежить від мети дослідження.

Методика комплексного аналізу концептів та інтегрованого підходу до їх дослідження дає можливість виявити різноманітні мовні та мовленнєві засоби репрезентації концепту, простежити частотність його реалізації у дискурсі і, як результат, висвітлити особливості змісту і структури концепту.

Перспективним є застосування методики комплексного дослідження концептів на прикладі низки концептів.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ ШЛЯХ ЯК ОДИН З ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ КОНЦЕПТІВ КИТАЙСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ

2.1. Концепт ШЛЯХ в універсальній картині світу

Безумовно, є й інші художні концепти, що відображають світосприйняття як авторів, так і окремої групи людей, однак саме художній концепт шлях є сполучною ланкою, яка об'єднує всі твори на філософському, культурному та психоментальному рівнях і є квінтесенцією духу і загального бачення.

Для того, щоб розкрити потенціал концепту, а також його образні, понятійні та ціннісні компоненти, необхідний метод аналізу, який міг б охопити всю складну і багатоаспектну структуру ментальної освіти. Опис мовних проявів концепту запускає концептуальний аналіз.

Здійснюється пошук лексем, що сприяють вербалізації концепту, а також необхідний аналіз контекстуального простору. Асоціативно-сміслові поля і текстові асоціації є одним із способів репрезентації концепту, тому їх опис і аналіз дають розуміння структурної неоднорідності художнього концепту.

Виявлення компонентів концепту в контекстуальному просторі дає вихід на концептуальний сенс, закладений автором. Цей сенс може висуватися різними шляхами в залежності від інтуїтивного вибору автора.

Так, деякі компоненти концепту реалізуються на певній ділянці тексту при насиченому використанні стилістичних прийомів. Концептуальний сенс, таким чином, висувається в рамках стилістичної конвергенції. Висування концептуальних смислів може реалізовуватися в назвах і заголовках твору. Задум автора може проявлятися на ділянках тексту з іншомовними вкрапленнями, використання яких продиктовано не номінативною функцією, а потребою стимулювати асоціації у читача, що наближають до розкриття сенсу. Індивідуально авторські графічні засоби організовують текстовий простір таким

чином, щоб елементи підтексту були виділені для читача, для акцентуації його уваги.

Таким чином, письменник вибирає свої стратегії для того, щоб донести свій задум до потенційного читача. На прикладі окремо взятих творів ми простежимо, як художній концепт реалізується різними шляхами, в залежності від індивідуального вибору автора. Таким архетиповим чином, який пронизує всю культурну спадщину людства, а також символізує як загальний шлях, так і шлях окремої людини, служить мотив дороги, мандри і шляху. Вираження «життєвий шлях» є частотним і в текстах художньої літератури, і в буденній мові.

За лексемами дорога, шлях, подорож знаходиться величезний смисловий комплекс, що знаходить відгук практично у всіх. Виникає питання, наскільки можна говорити про етнокультурну специфічність концепту, якщо настільки очевидна його універсальність.

Результати дослідження, отримані в ході аналізу творів, об'єднаних часом, мовою та ідеологією, дозволяють ствердно відповісти на це питання. В певний історичний проміжок часу в силу різних соціальних і культурних обставин відображаються особливо чітко різні сторони «сміслової брили», або концепту.

Концепт можна представити у вигляді айсберга, чим нижче і ширше, тим більш архетипові і міфологічні шари задіяні, а значить, більш універсальні. Видавцем звуження зустрічаються все більш унікальні і автентичні риси і ознаки.

Художній концепт являє собою унікальну освіту, яке поєднує як загальновідоме, що відноситься до широкого культурного шару нації або групи людей, так і індивідуально-авторське.

Художній концепт – це образ в знаку художнього твору. Цей образ є складним і багат шаровим утворенням, а також містить в собі пам'ять народу. За словами Енделя Тульвінга, ця пам'ять може бути епізодичною, тобто відноситься до практичних і буденних знань, набутих в процесі соціально-культурної

діяльності, а може бути і семантичної, - коли інформація отримується з письмових та усних джерел.

Художній концепт може виражатися в тексті і безпосередньо, і за допомогою контекстуальних характеристик, що розкривають його суть. Метод інтерпретації розсіяних в тексті фраз, що несуть смислове навантаження, дозволяє виявити зміст художнього концепту.

Підсумовування та аналіз таких тематичних висловлювань і фраз висуває різні концептні аспекти, що несуть додаткові смисли і збагачують художній твір. Метод пошарового аналізу, запропонований А. А. Залевською, дає можливість найбільш повно досліджувати той чи інший шар концепту. Такий підхід представляє реалізований в тексті концепт як складний конгломерат асоціацій і асоціативних рядів, які мають певний вектор і відрізняються динамічністю. Дослідження концепту в тексті зосереджує увагу на вивчення синтагматичних зв'язків слів поряд з парадигматикою, оскільки концепт має синтагматичну природу всередині тексту (Залевською, 2005).

Важливим видається такий інструмент когнітивно-стилістичного аналізу, як асоціативно-сміслове поле і, відповідно, асоціативно смислове розгортання концепту.

Першочерговим завданням лінгвокогнітивного аналізу є розкриття підтекстового сенсу, який може бути невербалізований. Дослідження глибинного рівня тексту проводиться на основі інтертекстуальності, алюзивності і прецедентності. Розкриття інтертекстового змісту концепту представляється необхідним і передбачає наступні етапи: аналіз інтенціоналу, імплікаціоналу та екстенціоналу, розгляд авторських мовних тактик, націлених на висунення концептуальних ознак та аспектів у тексті, залучення екстралінгвістичних фактів та інформації загальнокультурного характеру.

Досліджуючи твори крос-культурної літератури, не дивно, що теми пересування і подорожі будуть виступати на передній план. Письменник в особі

своїх героїв намагається описати досвід мандрів і показати його трансформаційний і пізнавальний потенціал. Концепт шлях є ключовим у філософії художніх творів такого типу. Як художній концепт в тексті він може мати різні номінанти, але всі вони так чи інакше будуть співвідноситися з суттю мандрів. Елемент досліджуваного концепту подумки поділяються на «фізику» і «метафізику дороги». «Фізика» дороги передбачає пізнання предметного світу, об'єктів, що зустрічаються в дорозі, які містять в собі «елементи» головної думки. «Метафізика шляху» відображає духовні метаморфози, а також думки і ідеї, співвідносні з подорожжю (Аристотель, 2015).

Ми бачимо перетин асоціативно-семантичних полів, компоненти яких вербалізують художній концепт «шлях». Тут шлях являє собою напрямок у бік прогресу і просвітлення всього людства. Віра в людину на кшталт релігійної, але тут вона позбавлена звичних догматів і обмежень і виступає вищим знанням, необхідним для втамування духовного та інтелектуального голоду. Дослідження індивідуально-авторських засобів графічного висунення в конкретних творах дозволяє зрозуміти мотивацію письменника і той сенс, який він вкладає в текст за допомогою акцентування уваги на тих чи інших ділянках тексту. Як правило, ці уривки пов'язані з мотивом подорожі і містять елементи художнього концепту шлях.

У всіх проаналізованих уривках простежуються схожі стилістичні методи і прийоми. Як правило, в цих фрагментах переважають синтаксичні і фонетичні стилістичні прийоми, які створюють милозвучність і мелодійність, а також задають ритм і забезпечують риму. Художній концепт, який є частиною внутрішнього світу письменника, його ідіостилю і філософії, реалізується в тексті за допомогою лексичних елементів, стилістичних прийомів і зворотів мови. У художньому тексті квінтесенція художнього сенсу виражається на певних ділянках тексту, де інтенсивність лексико-стилістичних засобів вельми висока і проявляється у формі стилістичної конвергенції як один із засобів висунення

концептуальних смислів. Іншими засобами, що сприяють висуненню смислів, є іншомовні вкраплення, назви глав і частин, а також деякі графічні засоби. Розглядаючи прояв національних особливостей у мові художньої прози, логічно виділити поряд з художніми концептами, про які йшлося вище, метафоричні концепти, а також концептуальну метафору.

З визначень випливає, що в метафоричних виразах присутні не тільки відображення і експлікація дійсності, а й формування судження, оцінки і сприйняття навколишнього світу. Метафора, таким чином, служить інструментом пізнання і дослідження картини світу, маючи функції когнітивного агента: організація думок, суджень і структуризація мови. Беручи участь в процесах пізнання і відображення реальності, стає очевидним гносеологічний статус концептуальної метафори. Метафоричний концепт розглядається як результат концептуалізації, осмислення області дійсності.

Метафоричний концепт є ментальним конструктом, що вміщує не мовне знання, яке потім відбивається в тексті. Це знання представлено аналого-асоціативним способом. Метафоричні концепти є способом бачення і розуміння світу певної групи або спільності людей на якомусь відрізку часу. Тлумачення таких концептів дає ключ до розуміння суб'єктивного коду об'єктивного. У дослідженнях В. Л. Архангельського поняття «метафоричного концепту» і «концептуальної метафори» розмежовуються (Архангельський, 1964).

«Концептуальна метафора» являє собою поняття, яке вміщає важливе для лінгвокультурної спільності знання або уявлення (наприклад, життя – це шлях), «метафоричний концепт» є ключовим поняттям, що реалізується в ряді метафор, це інваріант, присутній в різних метафоричних варіаціях. Переплітаючись і взаємодіючи один з одним іншими словами, метафори утворюють мережу концептів, тобто когнітивну карту.

Метафоричні переноси здійснюються в рамках мовної системи, тому С. А. Аскольдов відзначає перспективність вивчення метафоричних концептів з точки

зору їх породжує функції як мовних одиниць, стилістичних прийомів і фразеологізмів, так і тексту, дискурсу, що може стати важливим моментом в дослідженнях в рамках когнітивної стилістики і лінгвістики тексту. Можливий і зворотний напрямок дослідження: відштовхуючись від мовних одиниць, стилістичних прийомів, фразеологізмів і тексту, можливо прийти до розуміння самого метафоричного концепту з метою дослідити шлях умовиводів в рамках культури і суспільства, що допоможе декодувати текст, розкрити сенс створеного автором тексту. Ставлення метафоричного концепту і художнього концепту, про який йшлося вище, є співвідношенням індивідуального і універсального в художній картині світу (Аскольдов, 1997).

Розгляд даних концептів в єдності дозволяє проникнути в світ художнього твору і національного світу. Перераховані вище елементи когнітивного і лігвокультурного напрямів дали сучасним дослідженням в області тексту нові напрямки, що охоплюють механізми породження тексту і механізми продукування знань в тексті. Дослідження ідіостилію передбачає дослідження складного прояву особистості творця тексту, його лексику, семантику, прагматику, тезаурус та концептосфери, а також «виявлення характерних для нього способів лінгвістичного втілення системи особистісних смислів, розгляд індивідуально-авторських засобів і способів втілення комунікативних універсалій різного типу і вивчення властивих автору засобів і способів регулятивності тексту». У зв'язку з цим представляється необхідним розглянути вибір і організацію засобів, що відображають індивідуальне світобачення.

Феномен двомовності привертає пильну увагу дослідників різних областей. Вивчаються і аналізуються співвідношення структурних елементів двох мов у суб'єкта. Їх взаємовплив і взаємопроникнення особливо цікаві в області художнього білінгвізму. У творчості письменника, де простежуються дві мови, можна оцінити всю роль мовних засобів у передачі сенсу та інтенціональності автора. Слід зазначити, що пізнання світу йде образними засобами мистецтва, а

в літературі ці образні засоби виражені мовою, яка, в свою чергу, тісно пов'язана з мисленням і дійсністю. Явище відображення фрагмента світу називають мовним образом. Мовний образ є одиницею складної, самоорганізованої системи, яку називають змістом тексту. У вираженні мовного образу дві домінанти – мова і образ.

Якщо з мовою все зрозуміло, то для подальшого аналізу необхідно уточнити поняття образ. Це поняття характеризує і визначає особливості образного слова (Н. Ф. Алефіренко, В. Г. Гак, Д. О. Добровольський, В. І. Карасик, В. А. Маслова, С. М. Мезенін, С. Н. Телия, Е. А. Юрина). Перш за все, образ відноситься до свідомості, а не до самого об'єкта дійсності. Образ синтетичний і вміщує в себе багато характеристик предмета / об'єкта. Таке розуміння образу сходить до структуралізму, де він постає психічному відображенню сенсомоторного досвіду, а в свідомості зберігається пам'ять про цей досвід. Однак в когнітивній психології образ структурно складніший і являє собою синтез окремих елементів навколишньої дійсності, повторення яких не завжди можливо в реальності.

У свідомості образи вступають «в іншу мережу відносин, порівняно з тією, яка визначає місце їх оригіналів (прообразів) в реальному світі.

Свідомість розгортає для них новий контекст, в якому особливу роль набувають асоціативні відносини».

Образ сусідить з емоціями, оцінкою і уявою, тому створюється психологічно насичений контекст. З точки зору антропоцентристської семантики, мовний образ розглядають як спосіб об'єктивації знання про реалії, тобто мовне втілення ментальної складової концепту. У лінгвокультурному плані мовні образи насичені культурно значущими явищами і подіями, тому відкривають завісу таємниці світосприйняття етнокультурної групи або спільності людей.

У лінгвокреативному мисленні образ як продукт світосприйняття утворює нові асоціативні ряди і відносини, які згодом грають важливу роль у мовному моделюванні лінгвокультурних та лінгвокогнітивних феноменів, що становлять суть мовної картини світу в образах і образних уявленнях. Породжуюча функція образу полягає в освіті образних слів і виразів. У внутрішній формі образних виразів лежить суть образності як продукт свідомості.

Таким чином, завдання антропоцентристської семантики набагато складніше, чим просто вивчення відбивної здатності мови, тому дослідники вводять термін мовний образ – концепт для вирішення глобальної проблеми ментальності в мові. Мовний образ – концепт, таким чином, - це «відображена в мові культурно і психологічно детермінована ментальна сутність».

Екстралінгвістичним факторам надається величезне значення при поясненні внутрішньомовних явищ. При вивченні мовного образу-концепту в центрі уваги мовне втілення мовної, психоментальної та культурологічної складової.

2.2. Концепт ШЛЯХ у китайській світоглядній системі

Конфуціанська ідеологія являє собою органічне продовження ідей мислителя Конфуція (551-479 рр. до н. е.) в період кризи політичної системи, синтезованих ним у теорію розумного управління державою, яка одночасно зачіпала внутрішній світ людини.

В оригінальному найменуванні конфуціанства (rú jiā 儒家) відсутня вказівка на ім'я його творця, що відповідає вихідній установці останнього «передавати, а не створювати, вірити давнині і любити її» («Лунь юй», VII, 11). Погляди Конфуція знайшли відображення в складеному його послідовниками в VI-V століттях до н. е. збірці «Лунь юй» (论语, Lún Yǔ; «теоретичні мови»).

Після смерті Конфуція його численні учні і послідовники утворили різні напрямки, до III століття до н. е. їх налічувалося не менше восьми. Пізніше, у

другому столітті до н. е. імператором У-Ді (140 – 87 рр. до н. е.) це вчення було зведено в ранг державної ідеології.

Конфуціанство залишалося офіційною ідеологією Китаю до 1912 і духовно домінувало в ньому до 1949 року, нині такий стан збереглося лише на Тайвані і в Сінгапурі. Після ідеологічного розгрому в 1970-х роках (кампанія «критики Лінь Бяо і Конфуція») воно успішно реанімується в КНР як ідеологія, повною мірою відображає національні ідеї.

Підхід до вивчення будь-якої ідеологічної системи та її складових з найзагальніших позицій передбачає, що точне розуміння сенсу категоріального апарату даної системи рівнозначне її розумінню як такої. При цьому лексикон традиційної китайської філософії можна з упевненістю назвати вельми специфічним явищем. Представляється неправомірним обмежуватися лише концептами, які з'явилися в період становлення конфуціанства. До моменту його виникнення в Китаї вже існувала цілком сформована культурна парадигма, що налічувала кілька сотень років реальної історії. У зв'язку з цим, на наш погляд, слід згадати про концепти загальної культурної парадигми Китаю, в яку конфуціанство було вписано настільки органічно, що стало не перетвореною формою попередньої системи, а її розвиток.

Варто відзначити, що у розглянутої парадигми існував історичний автор, чії ідеї були запозичені Конфуцієм, - Чжоу-гун (周公, zhōu Gōng), один із засновників Чжоуської династії. У зазначеній парадигмі вже можна виявити головне положення конфуціанської ідеології: за допомогою ритуалу «Лі» (禮 / 礼, lì) пробуджувати в людині добру силу або благодать «Де» (德, dé). Кінцевим результатом має стати стійка рівновага системи, заснована на симфонії різномірних елементів «Хе» (和, hé).

Необхідно виділити особливості концептів китайської мови, пов'язані з його структурою та ієрогліфічною писемністю.

Лексикологія і граматики китайської мови структурує «буття-у світі» таким способом, що світ, подібно ієрогліфічному тексту, феноменологічно являє собою цілісну структуру, домінуючу над своїми частинами. Характерне для західних культурних систем протиставлення «єдине»:«багато» для китайської культури не є адекватним. В даному випадку правомірно говорити про парадигму, що будується за схемою «ціле»:«частина». Елементи даної системи являють собою образи, що поєднують різні деталі і характеристики, що дозволяє ієрогліфічному символу ставати багатограним, об'єднуючи різні аспекти явища.

Таким чином, ключові концепти давньокитайської (Чжоу гунової) і конфуціанської ідеологій варто позначити і розглядати як гештальт – концепти в рамках китайської культурної парадигми.

Необхідно відзначити, що крім трьох зазначених вище концептів, одним з основних в конфуціанській парадигмі, безумовно, вважається концепт «Дао» (道 dào). Однак «Дао» не є продуктом мовнорозумової діяльності конфуціанців. Найдавніші письмові джерела, що розглядають «Дао» як філософську категорію, відносяться до другого століття до н. е. загальноприйнято приписувати ці рукописні тексти мислителю Лао Цзи.

Конфуцій конкретизував «Дао» в різних наборах етизованих поняттях: 孝 (xiào) – принцип сяо, шанування батьків; 悌 (tì) – ти, повага до старших братів; 忠 (zhòng) – Чжун, вірність, відданість; 中 (zhōng) – Чжун'юнь, золота середина «серединне і незмінне»; 仁 (rén) – Жень, людинолюбство, гуманність; 智 (zhì) – Чжи, мудрість, розум; 勇 (yǒng) – Юнь, хоробрість, відвага.

Необхідно також відзначити принцип «Саньган Учан – «П'ять сталостей-Три підвалини» 三 綱 五 常 sāngāng Wǔcháng), який представлений в ранніх конфуціанських канонічних текстах як основний принцип управління державою і еталон для досягнення істинного шляху за часів феодального суспільства. Цей принцип має на увазі виконання трьох усталених порядків (三 綱 sān gāng), що

стосуються відносин між батьком і сином (父为子纲 fù wéi zǐ gāng), чоловіком і дружиною (夫为妻纲 fū wéi qī gāng), сюзереном і васалами (君为臣纲 jūn wéi chén gāng). Крім того, він відображає уявлення про дотримання п'яти традицій (五常 wǔ cháng): гуманність жень (仁 rén), моральність і (义 yì), етикет (культура) Лі (禮 / 礼 lǐ), мудрість (знання) Джі (智 zhì), щирість (чесність, вірність) Синь (信 xìn).

У деяких джерелах виділяються й інші концепти в доповнення до зазначених вище: в різний час дослідниками розглядалися різні сукупності найважливіших категорій китайської філософії, засновані на різних вибірках.

Наприклад, короткий обрис системи категорій традиційної китайської філософії, вираженої 46 ієрогліфами, запропонував Тан і-цзе (1981). В 1987 Ге Жун-Цзінь опублікував словник з 20 статей, що охоплюють близько 40 термінів. А в 1989 р Чжан Лі-Вень випустив у світ велику монографію, у 25 параграфах якої було систематизовано понад 40 категорій.

Один з найбільших істориків китайської філософії, які працювали на Заході, Чень Юн-цзе, в 1952 році висунув для обговорення набір з 115 знаків в 77 позиціях. Інший видатний спеціаліст, Дж. Нідем, в 1956 році запропонував більш компактну сукупність фундаментальних термінів традиційної китайської культури, що складається з 82 знаків в 80 позиціях. У 1986 році китайський вчений У І (Wu Yi, 1987) опублікував дві частини словника, що включають 50 позицій, виражених однозначними ієрогліфами, і 100 позицій, виражених ієрогліфічними поєднаннями відповідно (Chan Wing-tsit, 1952).

У зв'язку з цим нам видається доцільним почати розгляд основних концептів конфуціанської ідеології з тих, які не піддаються сумнівам і містяться в будь-якій з перерахованих вище систем: «Лі» (禮/ 礼 lǐ), «Де» (德 dé), «Хе» (和 hé), «Дао» (道, dào).

«Дао» як найбільш вивчена категорія східної філософії має безліч абстрактних значень: «шлях», «істина», «поведінка», «просування», «шлях государя і Неба».

У «Лунь Юе» «Дао» - це благополучний плин суспільних подій і людського життя, залежне як від «зумовлення», так і від окремої особистості. Носієм виступає і індивід, і держава, і все людство (Піднебесна).

У чотиритомному «Великому китайсько-російському словнику», виданому під редакцією І. М. Ошаніна, в статті, присвяченій ієрогліфу «Дао», наводиться більше ста значень, які співвідносяться з різними граматичними категоріями, частинами мови тощо. Така багатозначність обумовлює важку проблему вибору слова, яка найбільш адекватно передає зміст ідеографічного знака. Згідно словнику «Дао» вміщує в себе такі лексичні значення, як «дорога», «говорити», «відчувати», «висловлювати», «рахункове слово для офіційних паперів», «повинно», «слід», «родова морфема для позначення частин тіла» та ін.

Семантичне різноманіття ієрогліфа відкриває широкі можливості для його інтерпретації, при цьому зведення лише до одного з наявних значень виявляється недостатнім. Для вирішення цієї проблеми необхідне детальне вивчення етимології ієрогліфа. Так, систему значень ієрогліфа «Дао» (道) може прояснити аналіз його внутрішньої форми. Розглянемо три графемі (рис. 1).

Рис. 1. Класичні і сучасні варіанти форм написання ієрогліфа «Дао»

Ліва частина ієрогліфа – «чі» - має значення «зробити крок лівою ногою». Права частина «чу» - «короткий крок правою ногою». Поєднання «чі» і «чу» означає «повільно крокувати, переступати ногами» (Варшавська, 1999).

У сукупності це створює образ «крокуючої людини».

Друга частина – графема 首 «шоу» - включає в себе два елементи: 自 «Цзи» та ідеограму, що означає «волосся (вся рослинність на особі)». Ієрогліф «цзи» передає значення «ніс», а також виступає в функції особистого займенника. До складу ієрогліфа «цзи» входить елемент 目 «му», похідний від зображення ока (овал очниці, очей і зіниця). Відповідно до цього в словниках наводиться комплекс лексичних значень: «очі; погляд; дивитися, стежити очима; порядок; титул, старший» з якого стає ясно, що цей ієрогліф вказує на очі як орган зору, виразник внутрішнього стану людини і актуалізує його значимість в управлінні зоровими уявленнями та їх упорядкуванні.

Варто зазначити, що зображення крокуючої людини стало позначати численні похідні від цього образу і той простір, який оточує подорожнього. Подальше розширення кола лексичних значень ієрогліфа «дао» йшло шляхом придбання ним абстрактних значень «шлях небесного тіла», «орбіта», «шлях як напрямок діяльності», «підхід», «спосіб», в тому числі гносеологічних значень «ідея», «думка», «вчення», «догмат».

Одночасно відбувалася онтологізація даного ієрогліфа, яка виразилася в лексичних значеннях «істинний шлях»; «вищий принцип»; «всюдисущий початок», «загальний закон», «джерело всіх явищ» (Вежбицька, 1997).

Наступна універсалія, яка зазвичай становить неантономічну пару «Дао», – концепт «Де». Ієрогліф «Де» (德 dé) сходить до витоків китайської писемності, до текстів епохи Шан-Інь (XVI-XI ст. до н. е.). Сама по собі категорія «Де» - одна з оригінальних в традиційній китайській філософії, вона не має термінологічного еквівалента в західних мовах. У найзагальнішому сенсі даний концепт включає уявлення про основну якість, яка обумовлює кращий спосіб існування окремої істоти або речі. Інакше кажучи, з його допомогою інтерпретується поняття «благодать» на індивідуальному рівні. Найбільш поширені такі переклади: закономірність, маніфестація (дао), (постійні) властивості, (хороші) якості,

дарування, чеснота, гідність, досягнення, надбання, доблесть, енергія, сила; англ. – *virtus, character, (moral) power, moral force, particular focus*; франц. – *bienfaisance, efficience*; нім. – *Lebenskraft*.

Широта смислових рамок даного терміна дозволяє йому набувати всеосяжний характер. Однак у міру наближення до сучасності простежується стійка тенденція обмежувати сенс «Де» виключно моральними характеристиками. Показове роз'яснення цієї одиниці «Словником сучасних китайських термінів».

У ньому загальне значення «Де» трактується як «Дао де» (道 德). Потім воно інтерпретується за допомогою понять: поведінка (ідейно-політичні якості і моральне виховання); душевні помисли; милість, дарування. У літературі вираз «Дао де» зазвичай тлумачиться як «етика», «моральність», «мораль».

Багато вчених КНР визначають категорію «Де», орієнтуючись на традиційні джерела. Хуан Вейхе відзначає сприйняття «Де» як моральної категорії, як якогось комплексу поведінкових норм, «принципів конкретної поведінки – жертвопринесення предкам, милості до простолюдинів, вдосконалення тіла і досягнення спокою душі. Дослідник Хоу Вайлу стверджує, що «первісний зміст» «Де» виражав властивість речей і подій. Чжан Дайнянь співвідносив «Де» з «Дао», але вважав, що перше – не що інше, як реальне втілення другого».

Аналіз графічних і лексичних репрезентацій концепту «Де» (德) дозволяє стверджувати, що він існує не стільки в лінгвістичному, скільки в цілісному просторі культури. «Де» – культурний символ, який нерозривно пов'язаний з іншими подібними символами. Семантичне коло «Де» «серце», «початковість», «цілісність», «сила, здатна вселити священний жах». З однієї сторони, це синонімічні терміни, пов'язані з «Де» і визначають смислові межі даного поняття.

У той же час вони, разом з «Де», є сутностями, що вказують на якусь реальність, що лежить в основі чжоуської культури.

Якщо розглядати знакову сторону ієрогліфа «Де» (德), то складовими його будуть наступні елементи «чі», що означає «зробити крок лівою ногою», 目 «му», похідний від зображення очі (обидві графеми також містяться в ієрогліфі «Дао» 道), 心 «синь» - серце і елемент «держак рослини» рис. 2).

Рис. 2. Написання ієрогліфу «Де»

Однак дуже ймовірно, що найбільш перспективним підходом до визначення змісту концепту «Де» буде співвіднесення всього поля його значень з широким історико-культурним контекстом.

Крім гештальт-концептів «Дао» і «Де», конфуціанська ідеологія з самого зародження зосереджувалася на категорії «Лі» (禮 / 礼 li) і зводила її в ранг своїх найважливіших символів.

Конфуціанська ідеологія розглядала ритуал «Лі» в якості мірила в управлінні державою і процесі самовдосконалення (рис. 3).

Актуальність поняття «ритуал» в класичному Китаї була пов'язана з інтелектуальною кризою, викликаною розкладанням історичного укладу епохи Чжоу. Ритуал «Лі» відіграв важливу роль в епоху, що минає: з його допомогою оформлялися відносини всередині кланів і між ними, крім того він закріплював норми поведінки з гостями і «варварами». Проте численні ритуальні дії піддавалися критиці зі сторони моїстів, легістів і даосів (епоха Воюючих царств), які вважали ритуальні засоби управління недостатніми.

Очевидно, що, згідно з вченням Конфуція, під ритуалом «Лі» малося на увазі не стільки виконання якихось обрядових дій (хоча і їх теж), скільки особливе переживання і ставлення до духовного світу. Ритуал, згідно Конфуцію, пов'язує світ предків, духів і великих мудреців. Не випадково той, хто зумів до кінця втілити ритуал, міг з «маленької людини» (сяо жень) перейти в «благородні мужі» (цзюньци). По суті, вся конфуціанська ідеологія говорить про ретельне дотримання того, що в сучасній науці іменується «ритуалом зміни статусу» (Ветров, 2007).

До зібрання основоположних текстів конфуціанства «Ши сань цзин» – «Тринадцятикан») - входять три присвячені категорії «Лі» твори «Чжоу Лі» («благопристойність [епохи] Чжоу») «І Лі» («Церемоніальність і благопристойність»), «Лі Цзі» («Записки про етикоритуальних нормах»). Особливу значимість «Лі Цзі» (礼记, Lǐjì) підкреслили творці неоконфуціанства, виділивши з цього трактату дві глави – «Да Сюе» і «Чжун юн» в якості самостійних творів, відкривають новий, неоконфуціанський канон «Си шу» («Чотирикнижжя»).

Список російських вербалізаторів концепту «Лі» включає в себе наступні варіанти: благопристойність, етикет, етика, ритуал, церемонія. Головна складність інтерпретації цього поняття полягає у тому, що китайські філософи вкладали в нього уявлення не тільки про правильну поведінку (етикет, церемонія), але і про ті світоглядні засади, з яких така поведінка виникає.

Універсальність даного концепту надає можливість тлумачити його досить широко.

Рис. 3. Класичні і сучасний варіант написання ієрогліфу «Лі»

Якщо звернутися до Походження ієрогліфа «Лі» (禮 / 礼 lǐ), то початковий його сенс трактувався як «культова дія з посудиною». (рис. 4). До середини I тис. до н. е. вважалося, що «Лі» ґрунтується виключно на релігійному ритуалі, проте згодом він отримав переважно етичне тлумачення.

Рис. 4. Виникнення ієрогліфу «Лі»

Аж до початку XX століття конфуціанізована культура Піднебесної самовизначалася як заснована на «Лі» («держава ритуалу і музики»), крім того, такою ж вона бачилася і на Заході з XVII століття, тобто з часу появи там повідомлень перших християнських місіонерів, які робили наголос на «китайській церемонії».

Наступна категорія «Хе» (和, hé) досить тісно співвідноситься з західним поняттям «гомеостаз». У трактаті «Лі Цзі», згаданому вище, «Лі» характеризується як «причина всіх перетворень». Дана ідея оформилася і в інших літературних пам'ятках протягом IV–I століть до н. е. варто відзначити також, що найчастіше в якості найбільш адекватного вираження гармонії «Хе» розглядалася музика. В іншому трактаті «Го Юй» (國, Gúo yǔ) гармонійна музика описується як подібне «Дао». Тут же формулюється протиставлення категорій «Хе» і «Тун» («єдиний», «тотожність», «єднання» та ін.), яке знаходить свій розвиток і продовження в «Лун Юе». У «Чжун юні» 中庸 zhōng yōng) Категорія «Хе» розкривається як «серединна міра прояву емоцій» і «не має перешкод шляху Піднебесної».

Вже пізніше термін «Хе», а точніше «Тай Хе» (вища гармонія), набув особливого значення в неоконфуціанстві (вчення Чжан Цзая), де поняття «сукупна вища гармонія» прямо співвідносилось з «Дао». Чжу Сі, творець неоконфуціанського «вчення про принцип», іменував «вищу гармонію» «станом зустрічі та з'єднання гармонізованих інь і янь» (Іванченко, 2017).

Як і всім універсальним концептам китайської філософської картини світу, ієрогліфу «Хе» притаманне полісемічне поле, що охоплює різні уявлення, що співвідносяться з концептами «мир», «гармонія», «злагода». Для графемного аналізу смислових значень ієрогліфа «Хе» слід звернутися до традиційної і сучасної форм його накреслення (рис. 5).

Рис. 5. Форма «Чжуань вень» і сучасне написання ієрогліфу «Хе»

У традиційній формі накреслення ієрогліф «Хе» представлений як 和, де в лівій частині розташовується графема 龠 «yuè, Юе), що вказує на стародавній духовий інструмент. Дана графема, в свою чергу, складається з трьох частин: елемент 亼 (jí, тьі), розташований у верхній частині, має значення «збиратися разом», елемент 品 (pǐn, пін) означає «отвори», а елемент 冊 (cè, це) в нижній частині вказує на бамбук, який служив матеріалом для виготовлення даного інструменту.

Примітно, що поєднання вищевказаних графем 亼 і 冊 створює ієрогліф 倫 (lún, lùn; в сучасному написанні 伦 lún), зі значенням «логічна причина», «логічний порядок», який часто зустрічається в якості складової графеми інших ієрогліфів, надаючи їм смисловий відтінок «порядку».

У правій частині ієрогліфа міститься графема 禾 зі смисловим значенням «злаки», «зерно», «колосся» (рис. 6).

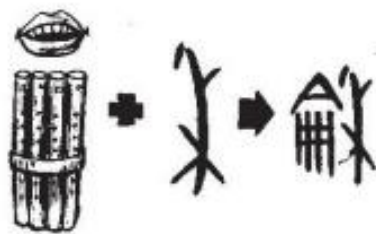

Рис. 6. Виникнення ієрогліфу «Хе»

Таким чином, розглянуті нами чотири концепти конфуціанської ідеології в китайській мові «Дао», «Де», «Лі», «Хе» – є базовими в даній національній парадигмі. Вони відображають основні догмати вчення Конфуція і вбирають комплекс уявлень, що зачіпають сфери державного управління та самосвідомості окремого індивіда.

В даний час конфуціанська ідеологія увібрала в себе цілий комплекс ідей інших течій китайської філософії. Дякуючи не жорсткому характеру і здатності до синтезу з іншими ідеологіями (даосизм, легізм та ін.), конфуціанство в ХХ столітті фактично представлено неоконфуціанство. Таким чином, вважаємо перспективним продовжити вивчення концептів конфуціанської парадигми з точки зору відображення їх в інших ідеологіях Сходу.

В цілому, конфуціанську ідеологію відрізняють гнучкість, прагнення зберігати традиційні риси менталітету і заохочувати те, що обумовлює гармонійний розвиток держави і особистості.

Висновки до 2 розділу

Оскільки Дао – це шлях «омудрих мужів», пізнання істинного шляху порожнечі Дао вводить в сферу досконалої мудрості. Ідеалом пізнання в даоській традиції є мудрець «Шен жень», відкритий для людей «відгукується на ритм

світової гармонії», втілює в собі людинолюбство і тим самим проникаючий в порожнечу. Очевидно, що під «Жень» розуміється якийсь «містичне переживання», що називається в буддійській культурі визволенням (санскр. мокша), а в даоській культурі – осянням, що свідчить про зміну свідомості мудрого чоловіка.

Отже «Шен жень» даосів і є тією людиною, яка через пізнання Великої порожнечі Дао, переживши «містичне осяння», осягнувши пустотність Дао, починає заново переосмислювати світ як простір містичного досвіду і плекає його, уклавши в цілісну світоглядну систему.

Згідно словникам, ієрогліф Дао, що складається з двох графем: йти, початок, рухатися з зупинками, розглядається як ідеограма, тобто зображення, сповнене сенсу.

Таким чином, ієрогліф, що означає Дао, може бути витлумачений як «осмислений рух», або «просування».

Відповідно до даної інтерпретації в загальному семантичному полі найбільш поширений варіант перекладу ієрогліфа Дао як «шлях», «причому мається на увазі не шлях як напрямок руху», а «життєвий шлях», доля людини, його місце в цьому світі і взаємини з ним.

Правомірно зауважити, що існує ще один часто вживаний варіант тлумачення: «Дао» як «потемне вчення». Узагальнювати вищесказане, приходимо до висновку, що неможливо дати єдиний понятійний аналог ієрогліфу Дао.

Таким чином, даоське вчення виникло в давньокитайській культурі, було широко популярним в Китаї, проте не отримало великого поширення в світовому масштабі.

РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ШЛЯХ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ СІ ЦЗІНПІНА)

3.1. Особливості вербалізації концепту ШЛЯХ у політичному дискурсі

У політичному дискурсі та дискурсі засобів масової інформації зв'язок мови та ідеології об'єктивований в ідеологічно забарвленій лексиці.

Відповідно до думки А. І. Варшавської, «у політичній комунікації через мовну поведінку реалізуються певні ідеологічні установки» (Варшавська, 1999). Дослідники політичного дискурсу виявляють зв'язок мови та ідеології через присутність в текстах ідеологічно маркованої лексики. Лінгвоідеологема розглядається як комплексна одиниця, єдність мовного знака та екстралінгвістичного змісту – фрагмента ідеологічної картини світу. Конституючими ознаками лінгвоідеологеми виступають підвищена аксіологічність і динамічність. Лінгвоідеологеми переважно актуалізуються в політичному дискурсі, об'єктивуючи уявлення про такі феномени, як влада, держава, політичні інститути тощо. Виявлення власної «Небесної природи» і вдосконалення методів управління об'єднані «зверненням до тіла / до особистості / до себе». Ця теза в Чжун Юн висловлює ідею пріоритету спрямованості уваги на індивідуума, на аналіз і орієнтацію його свідомості. Згідно трактату, практика дао висвітлюється спочатку в соціальній сфері, а потім переноситься в політичну сферу за допомогою викладу поглядів Конфуція на методи управління перших государів династії Чжоу (XII/XI–III ст. до н. е.) – Венъ-Вана і У-Вана.

Через те, що на даний момент серед вчених немає єдиної думки, щодо впливу канону Дао на політичну систему Китаю, питання, пов'язане з історією даосизму як складного, впливового компонента духовної консолідації китайського етносу, є науково значущим.

Вербально-семантичний рівень мовного портрету відображають ступінь володіння мовою. На даному рівні нами досліджуються саме вербально-семантичний, а також морфологічний і синтаксичний признаки мовного портрету мовної особистості. Крім того, нами розглядаються тематичні групи, граматичні засоби мови Сі Цзінпіна.

Вербальна система мовної особистості Сі Цзінпіна характеризуються чіткістю, інституціональністю і експліцитністю.

Політичний лідер чітко визначає мету, намічає комплекс мір по реалізації і достатньо коректно вимагає її виконання. Мова йде про призови до миру і співробітництву між країнами. Сі Цзінпін говорить: «Всі країни рівні, великі, сильні і багаті не повинні принижувати, ображати і гнїтити маленьких, слабких і бідних», «великі країни повинні ставитися до малих як до рівних».

В мові Сі Цзінпіна функціонують наступні тематичні групи: «історія», «країна», «шлях», «китайський народ», «партія», «соціалістичний устрій», «ономастика». Розглянемо їх.

Тематична група «історія» представлена словосполученнями «історичний шлях», «славну історію», «історії, які нараховують тисячоліття», «насичена історія», «велична історія», а також реченнями «історію розвитку національної культури», «історію розвитку соціалістичних ідей», «історія, яка не зітреться з пам'яті», «історія і народ зробили правильний вибір», «назавжди залишаться в історії», «історичний шлях», «творцем історії є народ», «з історії пізнається справжня миттєвість», «через історичні факти можна розібратися в сучасній обстановці», «виникло вперше в історії», «наша країна внесла історичний внесок», «історія подібна зеркалу», «ми знаходимося в новій відправній історичній точці». Всього в проаналізованих текстах слово «історія» виявлено 65 разів, «країна» зустрічається 45 разів, слово «шлях» виявлено 23 рази, словосполучення «китайський народ» виявлено 33 рази.

Менталітет Сі Цзінпіна як представника китайського народу полягає в інтроверсії. Справа в тому, що голосно розмовляти у китайців вважається неприйнятним. Помітна велика схильність до простих логічних конструкцій, проте нерідко він використовує китайські метафори – ченьюї. Наприклад, для слова розбрат він використовує китайський вираз «страва зибучого піска» .

Тезаурус держаного діяча у Сі Цзінпіна полягає в дискурсах, які належать представникам влади. Відмітимо, що мовлення його логічне і відмічається високою предметністю, показником чого є, наприклад, речення: «на шляху до створення середньозаможного суспільства», «здійснення китайської мрії про велике відродження китайської нації, як внесла видатний внесок в розвиток людства, дозволила зайняти почесне місце серед всіх народів у всьому світі.

В останньому реченні представлена метафора «на віки вічну китайську культуру», загальні фрази «видатний внесок», «в розвиток людства», «зайняти почесне місце», «серед всіх народів», «у всьому світі». Концепція китайської мрії показує шлях китайської нації з «віку приниження» до «віку процвітання».

Ще однією заявкою на новий партійний стиль і корекцію акцентів в ідеологічній роботі стала системно викладена концепція «відродження китайської нації» як стрижнева ідея для нового покоління керівників. Як державного діяча Сі Цзінпіна характеризують впевненість в своєму народі, в його силі протистояти бідам. Займеник «ми» відмічено 63 рази, що створює демократичну обстановку спілкування, налагоджує особисте спілкування, показує повагу до народу.

Показником предметності також являються прислів'я та приказки. Вони в китайській мові, як і в будь-якій іншій, мають навчальний характер, передають досвід минулих поколінь, в них прихована певна життєва мудрість. Так, в реченні «навіть перед обличчям загрози і бід – ми розправимо плечі, ми станемо на істинний шлях і дамо відсіч» він використовує словосполучення «випрямити хребет».

Сі Цзінпін не раз закликав тих, хто повернувся і залишився за кордоном твердо зберігати в собі патріотичний дух і служити батьківщині своїми знаннями, адже «Куди б не падала тінь дерева, його коріння завжди входить в землю».

В реченні «непохитний дух, який веде нас з силою і міцністю гір і річок» можна відмітити два китайських прислів'я: так, словосполучення «непохитний дух» нами перекладений із ієрогліфів, які означають «не звертатися зі шляху, не дивлячись на сотні перешкод», а вираз «дух морей і гір» як «з силою і міцністю гір і річок».

В цьому ж абзаці помітна найбільша гордість державного діяча за свій народ і впевненість у завтрашньому дні, «про який напишуть незабутню епічну поему».

Державний діяч не відділяє себе від свого народу: «разом переходили яму за ямою, отримуючи все нові перемоги».

В політичному дискурсі ним також використовується метафра: в реченні «зародження КПК в Китаї для всіх нас подія по значенню рівна створенню суспільства, після якого наступив новий період глобальних змін, в корінні змінив устрій суспільства і перспективи на наступний розвиток нашої країни» нами перекладено з ієрогліфів, що означають «створення світу».

Для міжнародного суспільства китайські лідери використовують образи конфуціанських мислителів. Звернення до історії являється важливою частиною національної консолідації. При прочитанні промов і виступів Сі Цзінпіна, можна звернути увагу на різноманіття цитат з таких класичних канонів як «Лунь юй», «Лі цзи», «Шу цзин» і знання вчень Конфуція, Мензци і Чжцанцзи говорить про Сі Цзінпіна, як про людину освічену. В той же час, це є яскравим прикладом використання конфуціанських ціннісних концептів, які поставлені на службу ідеології.

Ідеологія Сі Цзінпіна – це ідеологія перетворення Китаю з великої країни в сильну, це реформаторська ідеологія, ідеологія новітнього модернізаційного

шляху Китаю, який здійснюється в умовах «турбулентної» міжнародної обстановки і багаточисельних внутрішніх проблем – вичерпання колишньої моделі економічного росту, різного виду соціальних і, як він вважає, найбільш важливих екологічних проблем. Тут мова йде про інноваційні, а не революційні зміни, про бажання за допомогою елементів «м'якої сили» сформувати образ Китаю як вітчизняного гравця на міжнародній арені.

В якості прикладу можна відмітити два маршрути програми «Один пояс – один шлях», який являє собою ідею відродження знаменитого «Шовгового шляху». Ідея належить також Сі Цзінпіну.

Сі Цзінпіном використовуються як прості, так і складні речення. При цьому морфологія китайської мови полягає в строгій економії граматичних засобів в обох видах речень. В цьому випадку достатньо сильна роль порядку слів, за допомогою чого здійснюється дискурс. Ми вже зазначали, що у китайців система мислення вторична і залежить від мовлення, а мовлення – від ієрогліфа, і слова формуються від зливання останніх. Можна сказати, що китайці думають саме ієрогліфами.

Відповідно до вищезазначеного, розглянемо типові й індивідуальні конструкції мовлення Сі Цзінпіна.

До типічних структур, які належать політику, можна віднести наступні: «ці люди здійснювали блискучі подвиги в ім'я захисту батьківщини і народу. які завжди залишаться в історії!», «Їх благородний дух навіки зберігся в душі мільярди людей!», «звертаюсь, щоб виявити високу честь!», «Я бажаю всьому китайському народу жити в дружбі і гармонії».

До індивідуальних конструкцій слід віднести загальноживаний в китайській мові «ченьюй – стійке фразеологічне словосполучення, побудоване по нормам давньокитайської мови, семантично монолітне, з переносним значенням, яке носить експресивний характер, функціонально являється членом речення.

3.2. Вербалізація концепту ШЛЯХ у лексичних одиницях китайської мови

ШЛЯХ («路»). Наступний елемент «路», «lù» – це «дорога», «вулиця»; «шлях», «маршрут»; «життєвий (творчий) шлях»; «спосіб мислення»; застаріле значення «обплутувати», «обв'язувати». Цікаво, що «路», окрім основного словарного значення «дорога», також близьке до «той, що оперізує», так само як і «帶». Використання двох різних ієрогліфів, які містять у собі оперізування, вказує на глибинне значення всього концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ», бо «пояс» і «шлях» – це те, що оперізує, пов'язує, обв'язує – вияв єдиного («一»). Крім того, «路» входить у назву «Шовковий шлях» (絲綢之路, sīchóu zhī lù) і, таким чином, створює історичний зв'язок (символ) зі старим караванним шляхом. Ще «一路» («один шлях») має альтернативне значення – «мета подорожі», що, відповідно, додає цілеспрямованості всій назві. Отже, вираз «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» («一帶一路») складається з двох семантично близьких елементів («一帶» та «一路»), а також у ньому двічі вживається ієрогліф «一» та близькі за значенням ієрогліфи «帶» і «路»), що створює очевидний плеоназм, який є характерною рисою китайського, передусім художнього, тексту.

Відомо, що концепт вербалізується словом. Слід звернути увагу на те, що такі слова-концепти здібні характеризувати риси матеріальної і духовної культури народу і репрезентувати в мові національної картини світ цього народу.

В культурах з фонетичним типом письма всі зафіксовані сенси сказаного зберігаються лише в пізнанні його носіїв, тоді як в культурах з ієрогліфічним типом письма проявляється ще один «рівень об'єктивації сенсів», який проявляється в написанні самого ієрогліфічного знака, що безсумнівно відображається на концептуальному образі.

Концепт «шлях» експлікується в китайському письмі та мові через лексему *dao*, що репрезентує шлях всіх шляхів, великий шлях істини у картині світу китайського етносу, що і являє собою периферію концепту «шлях».

Слово *dao* є полісемантичним. У чотирьохтомому словнику «Великий китайсько-російський словник» під редакцією І. М. Опаніна наведено більше ста лексичних значень цього ієрогліфа. Ці лексеми відносяться до різних частин мови, граматичних категорій тощо. Ієрогліфу *dao* відповідають наступні значення, що становлять його ядро: «дорога», «говорити», «відчувати», «виражати», «істина», «справедливість», «даосизм», «вчення» тощо.

Варто відзначити, що цілком адекватний переклад ієрогліфа *dao* та вираження його значення у словах і у системі фонетичного письма неможливі. У якості філософського поняття *dao* перекладається як «шлях», «дорога», але вказані еквіваленти не відображають повною мірою смислове поле його значень.

Вербалізаторами концепту виступають також наступні лексеми: *zhendao*, *zhengdao*, *fudao*, *zhidao*, *weidao*, *shendao*, *tiandao*, *mingdao*, *xiandao*, *shengdao*, *dadao*, що представляють собою поєднання центральної лексеми *dao* та лексем-атрибутів.

Отже, ми вважаємо, що основними когнітивними ознаками ядра концепту «шлях» є: *дорога, русло, напрям, закон, даосизм, лінія*. Проаналізувавши ряд лексичних репрезентацій концепту «шлях», ми здійснили класифікацію семантичних ознак його приядерної зони, що об'єктивуються у фразеологічних одиницях китайської мови чен'юй: *наївний блок, що включає такі семантичні компоненти як: шлях, як «місце, простір, смуга землі, для їзди та ходіння»; шлях як «процес їзди, ходьби куди-небудь; перебування в русі певний час»; шлях як «напрямок руху в який-небудь бік, до якогось наміченого місця або сакрального центру»; антагоністичний блок: хибний шлях; аморальність; несправедливість; сакральний блок і семи воля неба; абсолют; святість; доктрина; спосіб у його межах*.

Сама структура назви має стандартну класичну форму ідіоми, що складається з чотирьох ієрогліфів (四字成语, sì zì chengyu) із внутрішнім паралелізмом. Якщо ж врахувати, що «一» – це теж шлях, то перед нами чотири ієрогліфи, які мають те чи інше значення дороги. Таким чином, ці ієрогліфи зливаються в один знак, в одну лінію, в одну дорогу. Це спосіб мислення «路», яке космологічно («一») створює новий варіант Піднебесної («天下») шляхом оперізування світу («帶»). Взагалі «一帶一路» можна вважати не назвою, а висловом у дусі чань-буддизму, що зосереджений на одному значенні та має потужний психоемоційний вплив.

Лінгвокультурема, що виникла на основі відповідного концепту, представлена в мовленні Сі Цзінпіна, головним чином, в чен'юй, наприклад: 道大莫容 «Дао-шлях великий – неможливо укласти в собі» (істина така велика, що ніхто не може пізнати її до кінця); 道微德薄 «шлях нікчемний, моральність слабка» (вираз використовується в якості самознищення); 天道酬勤 «небо винагороджує за старання»; 胡言乱道 «нести дурницю, порушувати вищі принципи».

В ході дослідження виявлено також 8 гуаньюн'юй, що відображають зміст концептів 道 Дао і 19 суой, репрезентуючих концепти 道 Дао.

Однак виявлена кількість одиниць не є репрезентативною. Результати аналізу показують, що концепти конфуціанської парадигми в більшості своїй репрезентуються в стійких мовних одиницях мови Сі Цзінпіна типу чен'юй.

Висновок до 3 розділу

Таким чином, шлях у міфопоетичній й філософсько-релігійній традиціях є виключно важливим концептом, що може бути реалізований як у формі зримої дороги, так і метафорично, зокрема у формі моральної духовної поведінки.

Концепт "істинний шлях" у мовній свідомості представника китайського етносу пов'язаний із правильною поведінкою, з правильними поглядами (не заподіяти зла), з правильним способом життя, з правильними переконаннями, що базуються на шляхетних істинах, з правильною рішучістю (на подвиг заради істини).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що фразеологічний фонд мови є потужним джерелом для інтерпретації концептуальних смислів. Фразеологічний фонд мови визначає універсальність і характерні особливості будь-якої конкретної національної картини світу. Досліджуючи саме фразеологічний фонд мови, ми можемо дізнатися про побут певного народу, його звичаї, традиції, моральні настанови, світогляд тощо. Фразеологізми являють собою відображення наївної картини світу етносу. Таким чином, фразеологія виступає невичерпним джерелом досліджень у різних галузях сучасної лінгвістики, зокрема у когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, етнолінгвістиці, гендерній лінгвістиці тощо.

Аналіз публічних промов Сі Цзінпіна проаналізований на основі розробленої нами моделі мовного портрету політика відповідно базової моделі опису мовної поведінки Ю. Н. Караулова, яка має три структурних рівні і включає вербально-семантичний, лінгвокогнітивний і прагматичний рівні.

Вербально-семантичний рівень мовного портрету мовної особистості Сі Цзінпіна полягає в тому, що його мовлення характеризується чіткістю, інституціональністю і експліцитністю. В лексичних засобах Сі Цзінпін часто використовує метафори про шлях, образні порівняння концепту «дао», яскраві приклади, які посилюють його мову повторами, часто присутня позитивна емоційно-експресивна лексика.

Лексичні одиниці, які використовуються політичним лідером, наповнені метафорами з використанням концепту «дао». Тезауруси китайського менталітету, державного діяча і політичний тезаурус показують, що

аргументуючи свої політичні погляди, політик надає перевагу простим реченням, хоча нерідко використовує і складні конструкції.

ВИСНОВОК

Вихідним постулатом цього магістерського дослідження, зверненого до концептуального матеріалу китайської мови і вирішальними когнітивними та лінгвокультурологічними проблемами репрезентації в ньому ідей конфуціанства, послужило уявлення про те, що засоби мови в силу своєї стійкості забезпечують спадкоємність культурної традиції і є відображенням національної ментальності.

Вибір терміна «стійка мовна одиниця» в якості ключового в даному дослідженні визначається тим, що в ньому врахована специфіка китайської мови: її структурні особливості та характер писемності. Під зазначеним терміном розуміється надсловна одиниця мови, що володіє стійкістю, відтворюваністю і цілісністю значення (ідіоматичністю).

В ході графічного аналізу ієрогліфів 道, 德, 和, 礼 лі як репрезентантів відповідних концептів у китайській мові зроблено висновок про те, що кожна з графем має значення, що зробило (або надає) вплив на семантику ієрогліфа в цілому. Даний висновок дає підстави для розширення типології вербальних репрезентантів концепту за рахунок виділення графеми в якості мінімальної одиниці іконічної репрезентації концепту.

Послідовно проведене вивчення змісту конфуціанських текстів джерел на предмет виявлення в них найважливіших концептів конфуціанської культурної парадигми та аналіз відображення їх у стійких мовних одиницях дозволили представити зв'язки і відносини між письмовими текстами і складовими китайської лінгвокультури.

Ідеї (першосмисли) оформляються в текстах першоджерел у вигляді ієрогліфів, на основі функціонування яких формується зміст концептів як окремих ментальних конструктів в рамках конфуціанського дискурсу. Надалі зміст найбільш значущих для національної культури концептів репрезентується

у вигляді лінгвокультурам і лінгвоідеологем, навколо яких групуються стійкі мовні одиниці.

Найбільш затребуваними в системі стійких мовних одиниць китайської мови виступають концепти 道 Дао (Дао-шлях), 文 Вень (культура), 礼 Лі (етикет) і 信 Синь (щирість). Перші два належать до загальнокультурних концептів Китаю, останні два безпосередньо сходять до конфуціанської культурної парадигми.

Базові концепти конфуціанства виступають в просторі китайської культури в якості когнітивних центрів при формуванні та передачі не тільки абстрактних категорій та ідеальних моделей людини і суспільства, а й найважливіших цінностей національної культури, актуальних у повсякденному житті.

Перспективи дослідження пов'язані з подальшим вивченням закономірностей фіксації та трансляції ідей конфуціанського вчення різними одиницями китайської мови на різних етапах її розвитку.

Положення про те, що домінуюча в національній культурі система цінностей, зафіксована в змісті письмових текстів, отримує відображення в лінгвокультурі за допомогою стійких мовних одиниць, може бути перевірене на матеріалі інших мов і культур.

注释

这项研究的相关性是由于缺乏对现代汉语“道”概念的语言实施的知识，以及相对可比的语言学的地位。

“道”是老子整个哲学的起点，也是他形而上学的基础。

研究的目的是根据习近平政治讲话的材料，研究、描述和比较现代汉语中“道”的词汇和语义特征。

目标由以下任务指定：

1. 探讨语言学概念研究的理论基础和方法。
2. 定义概念的结构。
3. 要考虑现代中国语言文化中概念的概念；在哲学和伦理研究的基础上，确定对其解释重要的情境要素的概念。
4. 分析中国现代政治演讲中权力概念的语言化手段（以习近平政治演讲材料为基础）。

研究的对象是关于该语言的汉语词汇单元。

研究的主题是世界汉语图景中语言概念化的语言文化特征。

研究的方法和技术是由目的和目标，主题和对象的具体情况决定的。该研究采用了比较（对比）和类型分析的方法，材料连续抽样的技术，语义和描述性分析，字典定义和成分分析的方法以及统计分析。

这部作品的科学新颖性取决于它对世界汉语图景研究的贡献。研究结果对确定“普遍”、“国家”和“个人”等类别的异同以及它们在世界语言图景中的反映问题的发展作出了一定的贡献。科学的新颖性也体现在语言文化学的基本思想的识别和表征，文化常数的语言概念化的手段和方法的描述中。考虑到概念空间及其摩擦，对组织两种不同语言领域的概念领域的普遍概念系统的描述作出了贡献。

这项研究的实际意义在于，其研究结果可用于翻译实践中的语言教学目的，用于编写汉语词典的课程，并与词典进行比较。这项工作的结果不仅有助于加深对汉语的具体思想，而且有助于提高对外汉语的实践知识。

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиренко Н. Ф. (2002) Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Academia
2. Алефиренко Н. Ф. (2009) Фразеология и паремиология / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М.: Флинта
3. Амосова Н. Н. (1963) Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та
4. Апресян Ю. Д. (1995) Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопр. языкознания. – М.
5. Аристотель (2015). Поэтика. Риторика. – СПб.
6. Арутюнова Н. Д. (1993) Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука
7. Арутюнова Н. Д. (1990) Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия
8. Архангельский В. Л. (1964) Устойчивые фразы в современном русском языке. Опыт теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / В. Л. Архангельский. – Ростов на/Д.
9. Аскольдов С. А. (1997) Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / под ред. В. П. Нерознака. – М.: Academia
10. Аскольдов-Алексеев С. А. (1928) Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеев // Русская речь. Новая серия. – Л.: Наука
11. Бабаева Е. В. (2004) Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира: дис. ... д-ра филол. наук / Е. В. Бабаева. – Волгоград

12. Бабушкин А. П. (1997) Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка их личностная и национальная специфика: дис. ... д-ра филол. наук / А. П. Бабушкин. – Воронеж
13. Баженов Г. А. (1998) Привычные разговорные фразы как специфическая группа фразеологизмов разговорного стиля китайского языка: их семантика, стилистические особенности, взаимосвязь с другими группами фразеологизмов / Г. А. Баженов // Мир китайского языка.
14. Баранов А. Н. (1997) Политический дискурс: прощание с ритуалом / А. Н. Баранов // Человек.
15. Баранова З. И. (1971) Вариантность и синонимия в чэньюй / З. И. Баранова // Восточная филология. – М.: Наука
16. Баранова З. И. (1973) Моделируемые фразеологизмы в китайском языке / З. И. Баранова // Исследования по китайском языку. – М.
17. Баранова З. И. (1969) Чэньюй как разряд фразеологизмов китайского языка.: автореф. дис. ... канд. филол. наук. / З. И. Баранова. – М.
18. Бахтин М. М. (1975) Слово в романе // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М.
19. Бегоян А. Н. (2012) Понятие гештальт-концепта: когнитивно-концептуальная терапия / А. Н. Бегоян // Актуальные вопросы педагогики, психологии, социологии: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Махачкала
20. Березович Е. Л. (2007) Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования / Е. Л. Березович. – М.: Индрик
21. Болдырев Н. Н. (2000) Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та
22. Болдырев Н. Н. (2014) Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина

23. Буслаев Ф. И. (1854) Русские пословицы и поговорки, собранные и объясненные Ф. Буслаевым / Ф. И. Буслаев.
24. Быков Ф. С. (1966) Зарождение общественно-политической и философской мысли в Китае / Ф. С. Быков. – М.
25. Варфоломеева Н. С. (2001) Сравнительно-сопоставительный анализ фразеологической антонимии (на материале английского, китайского и русского языков) / Н. С. Варфоломеева. – М.
26. Варшавская А. И. (1999) Диалектика текста: в 2 т. Т. 1 / А. И. Варшавская. – СПб.: Изд-во Санкт.-Петербур. ун-та
27. Васильев Л. С. (1995) Древний Китай. Т. I. Предыстория, Шан-Инь, Западное Чжоу (до VIII в. до н. э.) / Л. С. Васильев. – М.: Вост. литература
28. Васильев Л. С. (2001) Культы, религии, традиции в Китае / Л. С. Васильев; 2-е изд. – М.: Восточная литература
29. Вежбицкая А. (1999) Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая; пер. с англ. А. Д. Шмелева, под ред. Т. В. Булыгиной. – М.: Языки рус. культуры
30. Вежбицкая А. (1997) Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М.: Рус. словари
31. Ветров П. П. (2011) Textoобразующие функции китайских фразеологических единиц (на основе анализа экспериментального и текстового материала) / П. П. Ветров // Вест. Моск. института лингвистики.
32. Ветров П. П. (2007) Фразеология современного китайского языка: Синтаксис и стилистика / П. П. Ветров. – М.: Вост. книга
33. Виноградов В. В. (1977) Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В. В. Виноградов // Лексикология и лексикография: избр. тр. – М.: Наука
34. Залевская А. А. (2005) Слово. / А. А. Залевская. – М.: Гнозис.

35. Залевская А. А. (2001) Текст и его понимание / А. А. Залевская. – Тверь: Изд-во ТвГУ

36. Зимин В. И. (2016) Основные роли образа в семантической структуре фразеологизма / В. И. Зимин // Фразеологизм и слово в художественном, публицистическом и народно-разговорном дискурсах: материалы междунар. науч.- практ. конф. – Кострома; СПб.

37. Иванченко Н. В. (2017) Идеологема Сяо Кан: источник и трансформации / Н. В. Иванченко, Е. В. Вялкова // Судьбы национальных культур в условиях глобализации: материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. ун-та

38. Иванченко Н. В. (2015) Идеологемы конфуцианства в современном китайском тексте / Н. В. Иванченко // Филологические науки. Вопросы теории и практики.

39. Иванченко Н. В. (2014) Канонические конфуцианские тексты как транслятор духовных ценностей китайской культуры / Н. В. Иванченко // Интерпретация текста: лингвистический, литературоведческий и методический аспекты: сб. материалов VII Междунар. науч. конф. – Чита

40. Карапетьянц А. М. (1981) Формирование системы канонов в Китае: Этническая история народов Восточной и Юго-Восточной Азии в древности и средние века / А. М. Карапетьянц. – М.: Наука

41. Карапетьянц А. М. (1977) Китайское письмо до унификации 213 года до н. э. / А. М. Карапетьянц // Ранняя этническая история народов Восточной Азии. – М.

42. Карапетьянц А. М. (2001) Учебник классического китайского языка вэньянь / А. М. Карапетьянц, Тань Аошуан. – М.: Муравей

43. Карасик В. И. (2002) Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена

44. Карасик В. И. (2007) Антология концептов / В. И. Карасик, И. А. Стернин. – М.: Гнозис
45. Карасик В. И. (2005) Базовые характеристики лингвокультурных концептов / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Антология концептов. Т. 1. – Волгоград
46. Карасик В. И. (1996) Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Архангельск: Перемена
47. Китайская философия (1994): энцикл. слов. / гл. ред. М. Л. Титаренко. – М.: Мысль
48. Кленин И. Д. (2013) Лексикология китайского языка / И. Д. Кленин, В. Ф. Щичко. – М.: Восточ. кн.
49. Клушина Н. И. (2008) Интенциональные категории публицистического текста (на материале периодических изданий 2000-2008 гг.): дис. ... докт. филол. наук / Н. И. Клушина. – М.
50. Кобзев А. И. (1989) Каноны как учебники и учебники как каноны в традиционной культуре Китая / А. И. Кобзев // Проблемы школьного учебника. – Вып. 19. – М.
51. Кобзев А. И. (1986) «Великое учение» – конфуцианский катехизис / А. И. Кобзев // Историко-философский ежегодник. – М.
52. 冯友兰 (2000) 中国哲学史 (上下//华东师范大学出版社
53. 申正, 孔子哲学精神与框架 (1990)// 《北方论丛》
54. 博永聚, 任怀国 (2011) 儒家政治理论及其现代价值// 中华书局
55. 马国凡 (1959) 成语简论// 沈阳出版社: 辽宁人民出版社 出版日期
56. 王邦雄 (1989) 儒道之間// 漢光文化事業股份有限公司

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 习近平：团结合作战胜疫情 共同构建人类卫生健康共同体. (2020 年 05 月 19 日). 北京：人民日报 . Retrieved September 15, 2020, from <http://jhsjk.people.cn/article/31713992>
2. 习近平在第二届“一带一路”国际合作高峰论坛开幕式上的主旨演讲. (2019 年 04 月 26 日). 北京：新华社. Retrieved September 1, 2020, from <http://cpc.people.com.cn/n1/2019/0426/c64094-31052479.html>
3. 习近平在十二届全国人大一次会议闭幕会上发表重要讲话. (2013 年 03 月 17 日). 新华网 . Retrieved September 17, 2020, from http://www.xinhuanet.com//2013lh/2013-03/17/c_115052635.htm
4. 习近平在庆祝中国共产党成立 100 周年大会上的讲话（2021 年 7 月 1 日）
<https://baijiahao.baidu.com/s?id=1704046565972439055&wfr=spider&for=pc>
5. 在联合国生物多样性峰会上的讲话. (2020 年 10 月 01 日). 北京：人民日报. Retrieved September 10, 2020, from <http://jhsjk.people.cn/article/31881876>

